

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
В.о. завідуючої кафедри
_____ Уханова І.О.
“ ____ ” _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини»

НА ТЕМУ «СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ТНК ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ»

Виконавець:

студентка ЦЗФН, гр. 6зф13

Марініна Ірина Миколаївна _____
/ підпис /

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Заєць Микола Артемович _____
/ підпис /

ОДЕСА – 2023

АНОТАЦІЯ

Марініна І.М., «Стан функціонування та перспективи розвитку ТНК галузі харчової промисловості в Україні».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2023 р.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження є діяльність ТНК харчової промисловості в Україні.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти функціонування ТНК, визначено поняття та особливості функціонування ТНК; досліджено позитивні та негативні чинники функціонування ТНК в економіці країн що розвиваються; визначено сучасні тенденції розвитку ТНК харчової промисловості.

Проведено аналіз галузевої структури харчової промисловості України та її впливу на організацію діяльності ТНК; здійснено аналіз діяльності ТНК харчової промисловості в Україні; узагальнено чинники, що впливають на діяльність та розвиток ТНК харчової промисловості в Україні.

Запропоновано заходи зі стимулювання діяльності ТНК харчової промисловості під час війни в Україні та визначено заходи з повоєнної підтримки та залучення іноземного капіталу ТНК для розвитку харчової промисловості України.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, харчова промисловість, глобалізація, прямі іноземні інвестиції.

ANNOTATION

Marinina I.M., "State of operation and development prospects of TNCs in the food industry in Ukraine".

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 292 "International Economic Relations" under the educational program "International Economic Relations". – Odesa National University of Economics. – Odesa, 2023

The master's qualification work consists of three sections. The object of the study is the activity of TNCs in the food industry in Ukraine.

The paper examines the theoretical aspects of the functioning of TNCs, defines the concepts and features of the functioning of TNCs; the positive and negative factors of the functioning of TNCs in the economy of developing countries were investigated; modern trends in the development of TNCs in the food industry are determined.

An analysis of the sectoral structure of the food industry of Ukraine and its influence on the organization of TNC activities was carried out; an analysis of the activity of TNCs in the food industry in Ukraine was carried out; the factors influencing the activity and development of TNCs in the food industry in Ukraine are summarized.

Measures to stimulate the activities of TNCs in the food industry during the war in Ukraine are proposed, and measures for post-war support and attraction of foreign capital to TNCs for the development of the food industry of Ukraine are defined.

Key words: transnational corporation, food industry, globalization, direct foreign investment.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	7
1.1. Поняття та особливості функціонування ТНК	7
1.2. Позитивні та негативні чинники функціонування ТНК в економіці країн що розвиваються	11
1.3. Сучасні тенденції розвитку ТНК харчової промисловості	19
Висновки до розділу 1	30
Розділ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ	31
2.1 Аналіз галузевої структури харчової промисловості України та її впливу на організацію діяльності ТНК	31
2.2 Аналіз діяльності ТНК харчової промисловості в Україні	36
2.3 Чинники, що впливають на діяльність та розвиток ТНК харчової промисловості в Україні	56
Висновки до розділу 2	62
Розділ 3 РОЗВИТОК ДІЯЛЬНОСТІ ТНК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	63
3.1 Заходи зі стимулювання діяльності ТНК харчової промисловості під час війни в Україні	63
3.2 Повоєнна підтримка та залучення іноземного капіталу ТНК для розвитку харчової промисловості України	69
Висновки до розділу 3	83
Висновки	84
Список літературних джерел	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Міжнародні стратегії на глобальному ринку впливають на різні галузі, в яких домінують транснаціональні корпорації (ТНК). Сьогодні для України дуже важлива тема відносин між владою та міжнародними корпораціями, тому що, якщо наша країна має бути пов'язана зі світом, вона має зайняти інше місце та створити канали комунікації. Кошти ТНК можуть бути використані як джерело наповнення бюджету країни, ТНК є основним сектором економіки багатьох країн, є рушійною силою їх росту та розвитку. Глобальні тенденції у виробництві та інвестиціях, приватизація, стратегічні альянси та лібералізація зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр глобального економічного розвитку. В даний час у розвитку суспільства ТНК відіграють важливу роль в економіці кожної країни і всього світу. Для роботи міжнародної та глобальної економіки потрібні такі організації, як ТНК, оскільки економіка багатьох країн отримує велику підтримку від ТНК, наприклад торгівлю, податки, послуги тощо. У сучасний економічний час, коли існує сильний політичний, економічний та інший вплив на функціонування ТНК, державне регулювання є важливою частиною їх діяльності. Сьогодні напрями державного управління діяльністю ТНК в Україні потребують проведення реформ, які дозволять зменшити негативні наслідки впливу іноземних корпорацій на національну економіку в майбутньому.

Харчова промисловість є важливою формою економічної діяльності в Україні. За собівартістю реалізованої продукції вона входить у першу трійку галузей, включаючи металургію та нафтову та енергетичну промисловість. Частка експорту продуктів харчування українськими виробниками в останні роки перевищила 20%. Найбільша частка продукції представлена олійно-жировою, м'ясною та молочною продукцією, напоями, хлібом, хлібобулочними виробами та борошном. В Україні працюють понад 10 міжнародних харчових корпорацій. Серед них можна назвати Coca-Cola, Danone, McDonalds, Nestle,

PepsiCo. ТНК, які виробляють товари на території України, як наслідок, розширюють промислові потужності країни та створюють нові робочі місця.

У світовій економічній науці діяльність ТНК досліджували такі закордонні вчені: Англом Т., Кіндлбергер С., Котлер Ф., Робінзон Р., Рут Ф., Хірш С. Безпосередньо проблеми транснаціоналізації економіки України досліджували такі вітчизняні науковці як Варналій З., Геец В., Дзюба П., Лук'яненко Д., Філіпенко І. Водночас, незважаючи на велику кількість досліджень діяльності ТНК у працях зарубіжних вчених, для українських науковців дана тема є предметом дослідження лише з боку окремих проблемних питань. Вищевикладене обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи, її мету та завдання.

Метою роботи є дослідження стану функціонування ТНК галузі харчової промисловості в Україні для визначення перспективи їх розвитку.

Поставлена мета обумовила формулювання **завдань кваліфікаційної роботи**:

- визначити поняття та особливості функціонування ТНК;
- дослідити позитивні та негативні чинники функціонування ТНК в економіці країн що розвиваються;
- визначити сучасні тенденції розвитку ТНК харчової промисловості;
- провести аналіз галузевої структури харчової промисловості України та її впливу на організацію діяльності ТНК;
- здійснити аналіз діяльності ТНК харчової промисловості в Україні;
- дослідити чинники, що впливають на діяльність та розвиток ТНК харчової промисловості в Україні;
- запропонувати заходи зі стимулювання діяльності ТНК харчової промисловості під час війни в Україні;
- запропонувати заходи з повоєнної підтримки та залучення іноземного капіталу ТНК для розвитку харчової промисловості України.

Об'єктом дослідження виступає діяльність ТНК харчової промисловості в Україні.

Предмет дослідження - науково-теоретичні положення та практичні рішення розвитку діяльності ТНК харчової промисловості в Україні.

У роботі знайшли застосування такі **методи дослідження** як аналіз і синтез, узагальнення – для дослідження теоретичних засад функціонування та розвитку діяльності ТНК, дослідження сучасних тенденцій їх розвитку; графічний метод, SWOT-аналіз, методи статистики для представлення та аналізу даних стосовно показників діяльності ТНК харчової промисловості в Україні.

Інформаційна база кваліфікаційної роботи складається з праць українських і зарубіжних авторів з питань діяльності ТНК, офіційні матеріали звітності ТНК, що працюють в Україні, статистичні матеріали міжнародних організацій.

Публікації та апробація результатів дослідження. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано тези:

Марініна І. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ. Збірка наукових робіт кафедри МЕВ Одеського національного економічного університету «World economy and International economic relation». Одеса. 2024 (у друці).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок. Основний зміст викладено на 80 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 23 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1. Поняття та особливості функціонування ТНК

Транснаціональна корпорація може бути визначена як фірма, яка здійснює прямі інвестиції в більш ніж одній країні; тобто володіє та/або контролює прибуткові активи (фабрики, шахти, плантації з вирощування рослин тощо) у ряді країн і, таким чином, бере участь у міжнародному виробництві. ТНК відповідають за більшість прямих іноземних інвестицій, і це можна розглядати як пакет, що містить ті фактори (різноманітні технології, управлінські та організаційні навички тощо), які потрібні менш розвиненим країнам. Відмінні риси ТНК пов'язані з розміром, сферою діяльності, структурою, організацією, їхнім поглядом на світову економіку та їх роллю в розвитку цієї економіки [1, с.17].

Згідно з даними ООН, на сьогодні існує щонайменше 35 000 транснаціональних корпорацій, які контролюють близько 170 тисяч іноземних філій. Сто найбільших з них володіють 40-50% всіх іноземних активів. Найбільшою корпорацією у світі є компанія "WalMart Stores" з прибутком у розмірі 16,389 млн доларів США. Сучасні транснаціональні корпорації стали важливим двигуном процесів глобалізації та "контролерами" міжнародної економіки [2, с. 12].

За загальноприйнятим критерієм міжнародної економічної активності, ТНК можна розділити на чотири основні покоління (Рис. 1.1) [3, с. 45-48].

Перше покоління ТНК

- виникло разом із появою "сировинних" компаній, які пов'язували діяльність з пошуком та розробкою дешевих сировинних резервів у колишніх колоніях.
- компанії організовувалися у формі картелів, синдикатів та трестів.

Друге покоління ТНК

- трести, які спеціалізувалися на виробництві військової техніки.
- діяльність почалася між двома світовими війнами, тільки найпотужніші серед них зберегли позиції у світовій економіці після війни.

Третє покоління ТНК

- засновано на використанні досягнень науково-технічної революції, розвитку засобів зв'язку, транспорту і новому виробничому циклі.
- уряди багатьох країн почали створювати сприятливі умови для іноземних інвестицій.
- ТНК успішно впроваджували виробництво на внутрішньому і на зарубіжних ринках, поєднуючи елементи вітчизняних та іноземних виробництв, активно здійснювали наукові дослідження та сприяли створенню єдиного світового ринкового середовища.

Четверте покоління ТНК

- виникнення корпорацій з глобальним поглядом на ринки та операційну діяльність в умовах глобальної конкуренції.
- ТНК стали ключовими інноваторами наукових ідей, активно використовуючи сучасні наукові розробки та інновації у бізнесі

Рис. 1.1. Класифікація та характеристика поколінь ТНК

Джерело: складено за [3, с. 45-49].

Транснаціональні корпорації (ТНК) володіють кількома ключовими конкурентними перевагами: економія на масштабах виробництва, привілеї володіння та доступу до природних ресурсів, капіталу та результатів наукових та дослідницьких робіт по всьому світу. Ці переваги дозволяють ТНК швидко розвиватись та конкурувати з іншими компаніями. До основних критеріїв, які визначають компанію як транснаціональну за ООН, входять: наявність діяльності корпорації в мінімум двох до шести країнах; розташування виробничих потужностей у певній кількості країн; досягнення певного розміру капіталізації; щонайменше 25% іноземних операцій у доходах чи продажах компанії; володіння не менше 25% голосуючих акцій у трьох чи більше країнах; інтернаціональний склад персоналу та вищого керівництва корпорації [4].

Проведення аналізу характеристик транснаціональних корпорацій (ТНК) дає нам можливість визначити, що основною їхньою рисою є міжнародний спрямований характер функціонування та використання капіталу. Ця особливість відкриває двері для залучення іноземних інвестицій у державу. Крім того, інші важливі аспекти, такі як великий матеріальний та фінансовий потенціал, можливість спрямовувати значні кошти на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи, а також висока самостійність управління власним капіталом, грають ключову роль у їхньому успіху. Крім цього, важливість наступних ознак не може бути недооцінена, поряд із рисами ТНК (Рис. 1.2):

Сучасні ознаки ТНК

більшість ТНК мають представництва у 100 та більше країнах світу. Серез таких можна назвати компанії, які виробляють напої та солодощі Coca-Cola та Nestle, оптові гіпермаркети як MetroCash&Carry, виробники електронно-обчислювальної техніки, як Samsung

розширення виробництва та діяльності стало важливим стратегічним кроком ТНК. Наприклад, "International Telephone and Telegraph" (США) стала конгломератом завдяки диверсифікації та монополістом як у виробництві засобів зв'язку, так і діяльністю в галузі фармацевтики, харчової промисловості.

участь у виробничій кооперації та міжнародній спеціалізації через внутрішню спеціалізацію компаній, різні філії ТНК займаються виробництвом різних товарів для корпорації

Рис. 1.2. Сучасні ознаки ТНК

Джерело: складено за [4].

Найбільші ТНК мають щорічний обіг у сотнях мільярдів доларів США. Понад 500 таких корпорацій реалізують продукцію на суму понад 18 мільярдів доларів на рік, тоді як середній щорічний обіг продажу становить кілька сотень мільйонів доларів [5, с. 11]. Світова економічна могутність у сконцентрована в руках 100 найбільших транснаціональних корпорацій, таких як Microsoft, Ford, Johnson&Johnson, ExxonMobil, IBM, Nestle, WalmartStores, Citigroup, GeneralElectric, RoyalDutch/Shell, PhillipMorris [4].

Транснаціональна корпорація (ТНК) включає головну холдинг-компанію та контрольовані закордонні підприємства. Країна базування - це країна, де розташована штаб-квартира або головна компанія ТНК. Країна-господар – це країна, в якій розташовані контрольовані підприємства ТНК. Закордонні контрольовані підприємства (закордонний філіал) - це внутрішньо або зовнішньо юридично зареєстровані підприємства, в яких інвестор із іншої країни володіє капіталом і має значний економічний інтерес у довгостроковому управлінні [5, с. 9].

Поняття "зарубіжні філіали" включає в себе різні юридичні форми підприємницької діяльності (Рис. 1.3):

Дочірня компанія

- підприємство чи організація, яка належить або контролюється основною ТНК, розташоване у іншій країні. Діють від імені основної ТНК та виконують її завдання в конкретних регіонах.

Асоційована компанія

- підприємство чи організація, в якій ТНК має значний вплив або певну ступінь участі, але не контролює її повністю. Може бути спільним підприємством.

Відділення

- підрозділ або філія компанії, яка розташована в певній країні, діє від імені ТНК та виконує певні функції. Є частиною глобальної мережі ТНК і може мати свою власну оргструктуру та функціонувати відповідно до стратегії ТНК.

Рис. 1.3. Види діяльності та форми організації підрозділів ТНК

Джерело: складено за [6].

Головна компанія – це компанія, яка має контроль над активами інших підприємств у зарубіжних країнах. Транснаціональні корпорації іноді узагальнюють як інтернаціональні, багатонаціональні (мультинаціональні) і глобальні корпорації. Інтернаціональні корпорації представляють собою національні монополії з активами за кордоном. Для інтернаціональних компаній характерним є етноцентричний тип взаємин, що передбачає відданість вищого керівництва абсолютному пріоритету материнської компанії. Багатонаціональні

(мультинаціональні) корпорації (МНК) - це, фактично, міжнародні корпорації, які об'єднують національні компанії з різних країн на основі виробничої та науково-технічної співпраці. Багатонаціональні компанії надають велику ступінь автономії при проведенні операцій у кожній з країн. Мультинаціональні корпорації характеризуються поліцентричним або регіоцентричним типами взаємин між головною компанією і її філіями. Цей тип корпорацій відрізняється високим рівнем децентралізації управлінських функцій та делегуванням повноважень дочірнім підприємствам. Глобальна корпорація - це компанія, що інтегрує свою економічну діяльність у різних країнах. Така компанія розробляє виріб чи схему надання послуг для конкретного сегменту світового ринку або виготовляє різні компоненти одного виробу в різних країнах. Материнська компанія сприймає себе не як основний центр управління корпорацією, а як одну із її складових частин. Діяльність геоцентричних корпорацій охоплює весь світ [3, с. 45-49].

1.2. Позитивні та негативні чинники функціонування ТНК в економіці країн що розвиваються

Головне занепокоєння щодо ТНК – це їх мобільний характер. Логічне, що вони прагнуть засновувати дочірні компанії в країнах, де умови є найбільш сприятливими для їхньої діяльності. Більше того, у їхніх переговорах з урядом приймаючої країни їхня здатність забрати та виїхати надає їм великий вплив на держави, залежні від робочих місць, які вони надають. Уряди приймаючих країн дійсно мають певну силу на переговорах, але, особливо в країнах, що розвиваються, де економіка часто слабка, занепокоєння уряду приймаючої країни щодо того, як ТНК працюють у їхній країні, часто має відходити на другий план, ніж інвестиційні проблеми. У цьому криється ризик експлуатації. Зрештою, деякі з цих великих корпорацій є важливішими економічними акторами в глобальних справах, ніж багато інших держав. ТНК є важливим засобом руху прямих іноземних інвестицій. За допомогою прямих іноземних інвестицій фірма

в одній країні створює або розширює дочірню компанію в іншій за рахунок використання міжнародних потоків капіталу. Відмінною рисою прямих іноземних інвестицій (ПІІ) є те, що вони передбачають не лише передачу ресурсів, а й отримання контролю. Тобто дочірня компанія не просто має фінансове зобов'язання перед материнською компанією; це частина однієї організаційної структури [7].

Розмір і природа корпорацій, робочі місця, які вони пропонують створити, і податки, які вони можуть сплачувати, спричиняють нерівні відносини між ТНК та урядами країн, що розвиваються, та їхніми народами. Коли уряд веде переговори з ТНК, яка думає інвестувати в її країну, переговори ведуться на користь корпорації. Це викликає питання про те, чи дозволяє корпоративна влада ефективно підривати демократію. ТНК також схильні не консультуватися з місцевим населенням щодо своїх планів. Навіть філія ТНК, яка працює в країні, що розвивається, може мало говорити про те, як ведеться її компанія. Більшість рішень, результати яких впливають на поведінку іноземних філій, приймаються їхніми материнськими компаніями на основі інформації та очікувань, відомих лише їм. Аргументи ТНК спираються на теорію порівняльних переваг – що всі виграють, коли країни спеціалізуються, і що ТНК допомагають у їхній спеціалізації.

Крім того, коли ТНК інвестують в економіку інших країн, вони роблять це тому, що вірять у можливість прибуткової операції. Гроші, інвестовані корпорацією, часто не є її власними – вони, можливо, були позичені в банків у країнах, що розвиваються, що зменшує кількість грошей, які банки мають у своєму розпорядженні для позичання меншому бізнесу в своїй країні [8, с.32].

ТНК можуть перешкоджати розвитку місцевої фармацевтичної промисловості, і фермерам, які висаджують запатентовані культури, доведеться платити власнику патенту роялті, навіть якщо фермери та їхні предки, можливо, вирощували та допомагали розвивати ці культури протягом століть. ТНК не зобов'язані використовувати місцеву робочу силу чи матеріали – вони можуть шукати найдешевше джерело [8, с.34]. Корпорації повинні бути підзвітними

суспільству, якщо вони сподіваються завоювати повагу суспільства, але немає міжнародного регулювання ТНК. Корпорації часто заявляють, що вони можуть регулювати себе, що їм можна довіряти. Але галузеве саморегулювання неможливе, якщо воно заважає максимізації прибутку.

ТНК були достатньо потужними, щоб очолити індустріалізацію в деяких країнах. Але є докази того, що індустріалізація на чолі з такими ТНК у кількох азіатських країнах була досягнута серйозною ціною для розвитку сільського господарства та сільських районів. Уряди прагнули підтримувати низькі вихідні ціни, щоб заощадити гроші на індустріалізацію та дозволити працівникам нових експортно-орієнтованих фабрик мати дешеву їжу та не вимагати високої зарплати. Особливо важливим є те, що присутність ТНК у бідніших країнах посилила внутрішню нерівність. ТНК виробляють товари та послуги для тих, хто має купівельну спроможність; вони не можуть задовольнити основні потреби людей, які не мають грошей, щоб виразити свої потреби на ринку. Корпорації застосовують свої знання, щоб виробляти відносно розкішні товари та послуги. Характер їхніх продуктів і знань може створити упередження проти бідних, дуже мало з яких є безпосередніми клієнтами, працівниками або джерелами постачання. Уряди країн, що розвиваються, можуть прагнути залучити ТНК, оскільки корпорації можуть надати капітал, якого бракує країні для інвестування, наприклад, у такі види діяльності, як виробництво та розвідка родовищ корисних копалин. Залучення ТНК вимагає від урядів виділення ресурсів для цієї мети; це означає, що для інших секторів економіки, таких як сільське господарство, освіта та охорона здоров'я, залишається менше. З метою створення робочих місць і збільшення надходжень від експорту створено зони експортної переробки. Щоб залучити їх у ці зони, ТНК пропонували п'ятирічні чи навіть десятирічні безподаткові угоди, а також обіцяли дешеву тимчасову робочу силу без профспілок. Більшість робочих місць на таких підприємствах, як правило, є низькокваліфікованими, низькооплачуваними та орієнтованими на певну діяльність компанії. На лініях масового виробництва використовується «передова» технологія. Робітник виконуватиме невелике спеціалізоване

завдання великої операції. Такі завдання не обов'язково озброють їх навичками, які вони можуть використовувати деінде, наприклад, на вітчизняних підприємствах [8, с.34].

Ми зазначили деякі з недоліків або шкоди, які ТНК приносять країнам, а тепер ми хотіли б підійти до переваг, які вони приносять. Продукти, виробничі процеси та методи управління ТНК, як правило, наближені до передового міжнародного досвіду та постійно вдосконалюються; загальний рівень продуктивності факторів вищі порівняно з місцевими фірмами в країнах, що розвиваються. Те саме стосується інших критеріїв ефективності, таких як якість продукції, здатність генерувати технологічні інновації тощо. Цей розрив у продуктивності має важливі наслідки для місцевих малих та середніх підприємств (МСП). З одного боку, ТНК слід розглядати як джерела знань і технологій, деякі з яких можуть бути скопійовані або іншим чином передані МСП; з іншого боку, завжди існує загроза витіснення ТНК у конкуренції з місцевими компаніями [8, с. 54]. Серед основних позитивних сторін функціонування ТНК слід назвати (Рис. 1.4).

Позитивні
наслідки
діяльності ТНК

Зворотні зв'язки з постачальниками

Прямі зв'язки з клієнтами

Зв'язки з конкурентами

Зв'язки з технологічними партнерами

Демонстраційні ефекти

Рис. 1.4. Основні позитивні сторони функціонування ТНК

Джерело: складено за [9, с. 164]

Розглянемо ці позитивні сторони більш детально.

Зворотні зв'язки з постачальниками: оскільки вони не можуть виробляти повний спектр деталей, компонентів і послуг власними силами, їм потрібні ефективні зовнішні постачальники таких продуктів. Тому аутсорсинг невпинно зростає. У результаті може виникнути добре збалансована структура розмірів підприємств, у якій економія великого виробництва ідеально поєднується з гнучкістю малих підприємств. МСП можуть отримати вигоду з цієї ситуації кількома способами. Великі підприємства, будучи клієнтами, відкривають для них нові ринки збуту, часто сприяють регулярному отриманню платежів, звільняють від завдань розвитку та маркетингу. Крім того, МСП можуть отримати важливий поштовх для модернізації та зростання. Клієнти ТНК прагнуть до стабільних і заснованих на спеціалізації відносин з обмеженою кількістю надійних постачальників середнього розміру. Відносини з постачальниками, які ґрунтуються лише на змінному попиті та нижчих факторних витратах, часто несумісні з підвищенням стандартів щодо якості та надійності. Належна виробнича практика набуває все більшого значення, що, у свою чергу, передбачає наявність кваліфікованої та високомотивованої робочої сили вздовж усього ланцюжка створення вартості. Це означає збільшення бар'єрів для входу на ринок для потенційних кандидатів із числа МСП, але це допомагає покращити умови праці та створює можливості для технологічної модернізації в рамках обраної групи постачальників МСП [10].

Прямі зв'язки з клієнтами: ТНК можуть розвивати різні типи зв'язків із клієнтами. Найважливішим є зв'язок із маркетинговими точками. Зокрема, ТНК, які залучають до аутсорсингу розповсюдження фірмових продуктів, часто роблять значні інвестиції в ефективність своїх маркетингових відділень, напр. автосалони, АЗС, мережі ресторанів і туристичні агентства. Аутсорсинг цієї діяльності передбачає значні переваги для відомих компаній, головним чином те, що вони можуть швидко охоплювати великі ринки, мінімізуючи ризики та інвестиції в канали розподілу. Оскільки ТНК прагнуть підтримувати високі та однорідні стандарти у своїй діяльності на нижній ланці, вони часто проводять комплексне навчання для своїх дистриб'юторів. Таким чином, дистриб'ютор

малого та середнього бізнесу отримує вигоду від використання визнаної торгової марки, перевіреної бізнес-концепції та передачі знань від ТНК. Це значно знижує ризик відмови. Найважливішим і швидко розширюваним механізмом зв'язків із місцевими МСП є франчайзинг. Інший тип прямих зв'язків - це промислові покупки. Багато транснаціональних виробників машин, обладнання або проміжних товарів надають допомогу своїм клієнтам, якими можуть бути МСП у країнах, що розвиваються. Найчастіше вони надсилають спеціалізований персонал для навчання робочої сили клієнтів тому, як використовувати придбану техніку чи обладнання та надавати послуги з ремонту; але в багатьох випадках передача знань йде набагато далі, надаючи інформацію про міжнародні стандарти якості та ринкові тенденції, допомагаючи знайти МСП потенційних клієнтів тощо. Така порада окупається для ТНК, оскільки машини та проміжні товари можна продавати, лише якщо клієнт, у свою чергу, покращує власні продажі. Крім того, технічна допомога допомагає прив'язати клієнта до постачальника техніки.

Зв'язки з конкурентами: ТНК, які виходять на ринок країни, що розвивається, можуть спонукати конкуруючі місцеві компанії прискорити вдосконалення. Емпіричні дослідження показали, що існує статистично значуща позитивна кореляція між імпортом технологій ТНК та інвестиціями та зростанням виробництва місцевих конкурентів. Іноземні інвестори можуть встановити нові стандарти та створити здорову конкуренцію, яка стимулює інновації в усій галузі. З іншого боку, це також можна вважати недоліком, якщо місцеві конкуренти значно відстають від стандартів ТНК, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) можуть витіснити ці фірми з ринку. Це (а також придбання місцевих конкурентів) призводить до олігополістичної влади на ринку та може перешкоджати ендегенному технологічному розвитку [9, с. 170].

Зв'язки з технологічними партнерами: Деякі ТНК ініціюють спільні проекти з місцевими партнерами з МСП. Ці проекти можуть приймати різні форми акціонерного або неакціонерного капіталу, включаючи спільні підприємства, ліцензійні угоди та стратегічні альянси. Деякі приймаючі країни

вимагають від іноземних інвесторів брати місцевих партнерів у спільні підприємства або ліцензувати технологію місцевим фірмам. В інших випадках зв'язки з технологічними партнерами виникають добровільно, оскільки обидві сторони визначають взаємодоповнюваність і передбачають вигоди від партнерства: з точки зору МСП такі зв'язки в основному розглядаються як механізми отримання доступу до нових галузей знань і технологій, тоді як ТНК можуть шукати місцевих партнерів, оскільки вони забезпечують доступ до місцевої політики, установ і ринків. Проте той факт, що обидва партнери переслідують різні цілі, часто призводить до конфліктів: місцеві партнери намагатимуться отримати якомога ширший доступ до специфічних знань і технологій своїх іноземних колег, тоді як їхні технологічно більш просунуті партнери зазвичай намагатимуться уникнути будь-якого витоку конкретної інформації. знання. Тому розподіл вигод вимагає складних і постійних переговорів. Прикладом такого стратегічного партнерства є: партнерство Samsung Electronics з: OCM International; CISCO Systems; Стратегічні дистриб'ютори Samsung: Accu-Tech, ADI, ANIXTER, Communications Supply Corporation (CSC), Graybar, ScanSource Security, Tri-Ed, WYNIT; HKSTP (Hong Kong Science & Technology Parks Corporation); BlackBerry; Atos SE [11, с. 229-230].

Інші побічні ефекти: Демонстраційні ефекти виникають, коли ТНК запроваджують нові, часто більш ефективні способи роботи, таким чином забезпечуючи демонстрацію інновацій. Досліджуючи та копіюючи стратегії ТНК, місцеві підприємці можуть імітувати продукти ТНК та методи управління, розробляти нові шляхи міжфірмового поділу праці або отримати доступ до нетрадиційних ринків. Це може відбуватися як спонтанний, навіть несвідомий процес, або як планова та систематична вправа порівняльного аналізу. Переливання людського капіталу відбувається щоразу, коли ТНК навчають персонал понад свої потреби. Оскільки ТНК зазвичай мають більш досконале обладнання, більш сучасні виробничі процеси та методи управління, а також вищі стандарти якості, ніж місцеві компанії, вони висувають вищі вимоги до

своїєї робочої сили та зазвичай більше інвестують у навчання. Навіть якщо співробітники ТНК не беруть участі в навчальних заходах, вони можуть отримати певні навички, погляди та ідеї, просто працюючи на підприємстві, яке відповідає міжнародним стандартам виробництва. Крім того, досвідчений персонал ТНК може залишити свою роботу в компанії, щоб використати набуті технічні чи управлінські навички для створення незалежних місцевих компаній (spin-offs). Таким чином, деякі ТНК є «невидимими коледжами», які роблять значний внесок у формування навичок у приймаючій країні. Тому економічна діяльність ТНК стала предметом ряду соціологічних та економічних досліджень, які намагалися оцінити вплив діяльності ТНК на процес розвитку в країнах третього світу. Однак результати цих досліджень виявилися досить суперечливими. У той час як деякі дослідження прийшли до висновку, що діяльність ТНК є корисною для розвитку економіки, інші прийшли до висновку, що ця діяльність шкідлива для процесу розвитку цих країн третього світу. Невизначеність, яка є результатом цих суперечливих висновків, є очевидною причиною для подальшого аналізу цього питання [12, с. 334].

1.3. Сучасні тенденції розвитку ТНК харчової промисловості

Однією з головних особливостей розвитку агропродовольчої промисловості сучасності стало створення міцного продовольчого комплексу. Цей комплекс «змінив їжу з місцевого, швидкопсувного набору інгредієнтів на широко продаваний промисловий набір продуктів з довгим і міцним життям» [13, с. 94]. Це також сприяло появі масового споживання в основних країнах і стандартизації моделей споживання їжі. Нова масова дієта включала оброблені харчові продукти, молочні продукти, м'ясо та продукти з птиці, масове виробництво та швидка доставка яких стала можливою завдяки прогресу в біотехнології та транспорті.

Коли ми вивчаємо соціологічну літературу про реструктуризацію агропродовольчої галузі за останні три десятиліття, бачимо, що поточні

дослідження зосереджені на кількох напрямках. У широкому сенсі ці сфери включають новий міжнародний поділ праці, глобальне постачання, зростання домінування транснаціональних регулюючих інститутів і підлив регуляторних повноважень національних держав. Деякі автори стверджують, що у 1980-х роках у сільському господарстві відбувся новий розподіл праці між маловартісними та високоцінними продуктами. У той час як країни ядра переважно експортують малоцінні зернові та олійні культури помірного поясу, периферійні країни спеціалізуються на експорті високоцінних продуктів, таких як фрукти, овочі та екзотичні продукти. Деякі з цих аналізів привертають увагу до нових норм споживання в ключових країнах, які знайшли відображення у появі спеціалізованих, індивідуальних і сегментованих продовольчих ринків і ринкових ніш [14]. Крім того, посилення домінування транснаціональних інституцій і механізмів, таких як МВФ, Світовий банк, НАФТА, ЄС і ГАТТ, у регулюванні організації та роботи глобальних агропродовольчих ринків часто називають ознакою зниження спроможності національних держав.

Більше того, багато досліджень вказують на прагнення ТНК налагодити транскордонний поділ праці для використання переваг дешевої робочої сили та сировини, а також збільшення вартості на місці споживання через глобальні джерела. У більшості цих аналізів ТНК виступають як головні агенти в координації та організації світових продовольчих ринків. Наприклад, здатність ТНК збирати та використовувати інформацію дає їм перевагу як глобальних гравців. Використання інтелектуальної власності (нематеріальних активів), якою володіють транснаціональні компанії, все більше стає однією з головних інвестиційних стратегій харчових ТНК. Ці нематеріальні активи включають дослідження та розробки (НДДКР), диференційовані продукти, встановлену лояльність з постачальниками та клієнтами, а також унікальні бренди та торгові марки. Насправді витрати на НДДКР у харчовій промисловості загалом є низькими порівняно з іншими галузями обробної промисловості. Однак за останні двадцять-тридцять років відбулося значне зростання кількості патентів, виданих виробниками харчових продуктів і напоїв. Швидкість передачі

технологій з інших галузей також зросла, наприклад, у випадку хімічної та фармацевтичної промисловості [15].

Характер продуктових інновацій у цьому секторі також відрізняється від інших галузей. Технологія є лише одним із компонентів інноваційного процесу в харчовій промисловості. Бренди, упаковка та реклама є іншими елементами, життєво важливими для процесу інновацій. Якщо взяти до уваги ці фактори, порівняльна інноваційна продуктивність харчової промисловості видається досить високою. Однією з головних характеристик світової економіки за останні кілька десятиліть було те, що частка продукції, призначеної для міжнародної торгівлі, значно не зросла. Натомість переважаючим напрямком було придбання транснаціональними харчовими корпораціями існуючих фірм, що працюють на усталених ринках, і злиття великих багатонаціональних харчових фірм. Завдяки цим злиттям і поглинанням фірми можуть уникнути конкуренції з місцевими фірмами та полегшити вихід на ринки, що розвиваються або вже є прибутковими [16].

Враховуючи той факт, що розширення потужностей і технологічний розвиток у харчовій промисловості стали дорожчими в останні роки, злиття та поглинання мають вирішальне значення для зниження фінансових ризиків. У випадку периферійних країн нові форми інвестиційних стратегій переслідують і впроваджують ТНК, щоб капіталізувати свої нематеріальні активи. Завдяки спільним підприємствам, ліцензійним угодам, контрактам на управління, франчайзингу та субпідряду ТНК значно проникають на зовнішні ринки, особливо в сегментах харчової промисловості з високою доданою вартістю. Великі харчові ТНК здебільшого інвестують у фірмові та диференційовані продукти переробки, а також у молочні продукти, овочі та фрукти. У цьому відношенні особливо важливими є спільні підприємства, в яких ТНК надають досконалішу технологію продукту і, часто, торговельну марку та досвід реклами. Ділячись технологією продукту та контролем з місцевими партнерами, такі фірми отримують вигоду від знань останніх про місцеві ринки та здатність розділяти ризики [17]. Частина науковців з економіки підкреслює важливість

нематеріальних (специфічних для фірми) активів в оцінці інвестиційних стратегій продовольчих ТНК, згідно з цією точкою зору, фірми з більшою кількістю таких активів мають більшу схильність до інтернаціоналізації, щоб ширше використовувати ці активи.

Як зазначалося вище, більшість великих харчових компаній віддають перевагу прямим іноземним інвестиціям у формі ліцензійних угод, спільних підприємств та іноземних дочірніх компаній, а не експорту як своїй основній стратегії отримання доступу на зовнішні ринки. ТНК мають вищі показники співвідношення нематеріальних активів до загальної суми активів, ніж ті фірми, які не мають іноземних операцій. Транснаціональні компанії створюють іноземні філії в основному для отримання доступу та обслуговування ринку приймаючої країни, а не для експорту. Стратегії глобальної експансії провідних ТНК насправді можна розглядати як відповідь на насичення ринків промислово розвинених країн. На додаток до політики сегментації ринку з наголосом на високу якість продукції, відкриття ринків країн, що розвиваються, стало важливою стратегією розширення. Ці пріоритети сприяли розробці нових стратегій сільськогосподарських досліджень і розробок. У той час як раніше агрономічні критерії переважали в програмах досліджень і розробок селекції рослин і тварин, останні тепер все більше пристосовуються до пріоритетів переробки та кінцевого споживача. Тому поглинання відомих компаній із значною часткою внутрішнього ринку та акцент на інноваціях — це різні сторони однієї медалі. Цей інноваційний поштовх передбачає зменшення обмежень, пов'язаних зі швидкопсувністю харчових продуктів, урізноманітнення методів і технік приготування їжі, пакування та реклами.

Харчова промисловість є одним із секторів економіки, де диверсифікація переваг і супутня сегментація ринку є найбільш очевидною. Прикладами цього явища є поява та зростання екзотичних фруктів і овочів на полицях супермаркетів, а також вишукані кулінарні методи в дорогих ресторанах з початку 1980-х років. Поява та помітність різноманітних мод і нових стилів у споживанні їжі, таких як вживання органічної та здорової їжі та вегетаріанство,

є іншими поширеними прикладами цієї тенденції нових моделей споживання їжі. Таким чином, зростає спеціалізація на продовольчих ринках.

Зміни, які зазнає агропродовольчий сектор, викликані технічним прогресом, стосуються не лише процесу виробництва, але й способу продажу та споживання продукції. З одного боку, діяльність в агропродовольчому секторі захопила нові цінності, які підживлюються переходом від задоволення базових харчових потреб до пошуку споживачами, компаніями та іншими категоріями зацікавлених сторін питань, пов'язаних із здоров'ям людини чи збереженням навколишнього середовища [18], розглядаючи вплив виробництва та споживання їжі. З іншого боку зростання доходів населення визначає значний розвиток і диверсифікацію попиту на агропродовольчу продукцію, маючи можливість визначити нова споживча поведінка, яка орієнтована на органічні продукти, дієтичні продукти, зелені продукти, нетрадиційні фрукти та овочі або етнічну їжу [19].

Глобалізація розглядається як ще один фактор, який сприяє реконструкції агропродовольчого сектору, з позитивним внеском у безпечність харчових продуктів, але також має негативні наслідки, такі як стандартизація моделей харчування що може вплинути на здоров'я, сегментацію, переміщення різних етапів виробництва, існування глобальних ланцюгів, які можуть вплинути на відстежуваність харчових продуктів, залежність агропродовольчого сектору від сектору розподілу. Збільшення попиту на агропродовольчу продукцію також сприяло розвитку агропромислових підприємств, що спостерігається переважно в країнах, що розвиваються. Процес агроіндустріалізації породжено вимогами споживачів, технічним прогресом, лібералізацією торгівлі сільськогосподарською продукцією [20] або лібералізації руху капіталу.

Основними способами імплантації, характерними для прямих іноземних інвестицій (ПІІ), є інвестиції з нуля та міжнародні придбання. Враховуючи специфіку діяльності, яка здійснюється в аграрній сфері, іноземні інвестори мають з часом змінили свій шлях імплантації в цей сектор у тому сенсі, що в останні десятиліття спостерігається тенденція придбання землі в країнах, що

розвиваються (ППІ в землю), і меншого залучення до таких видів діяльності, як виробництво та переробка сільськогосподарської продукції. Ця ситуація, яка спостерігається як в країнах Африки, так і в країнах Центральної та Східної Європи, породжена слабкою спроможністю органів державної влади гарантувати право на їжу місцевого населення, має новий профіль іноземних інвесторів, яких вважають загарбниками землі, і це спричиняє негативні впливи на місцевий розвиток і продовольчу безпеку [16]. Інтерес іноземних інвесторів до певних приймаючих країн з часом згас і більше не породжується наявністю родючих земель, а наявністю водних ресурсів, які підтримують процес зрошення. Відсутність води та родючої землі в деяких країнах, таким чином, породжує не лише інтенсифікацію торгівлі агропродовольчими продуктами (з країн, які мають набагато більше природних факторів), але й появу віртуальної торгівлі водою та віртуальної торгівлі землею, а також реконфігурацію потоків іноземного капіталу. Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією породжує експлуатацію та перерозподіл водних і земельних ресурсів. Отже, лібералізація торгівлі та руху капіталу безпосередньо впливає на використання природних ресурсів, особливо в країнах, що розвиваються. Численні дослідження в цій галузі відзначають негативні наслідки, які компанії з іноземним капіталом можуть спричинити для країн, що розвиваються, або країн з перехідною економікою, у які вони здійснюють інвестиції [21]. Прихильники теорії залежності наголошують на потенційних деструктивних наслідках, які іноземні інвестори можуть спричинити для приймаючих країн через бюрократію, корупцію та слабку участь органів державної влади у просуванні національних інтересів. Таким чином, багатонаціональні компанії, які працюють в агропродовольчому секторі, іноді поводяться неетично, маніпулюючи цінами на продукцію, що продається на місцевому ринку, використовуючи механізм трансфертних цін, спотворюючи витрати або доходи, щоб уникнути податків, повертаючи прибуток до країни походження, пропонуючи неналежні умови праці працівників, що використовують дитячу працю та забруднюють навколишнє середовище.

Транснаціональні компанії стали важливими гравцями на агропродовольчому ринку, а прямі іноземні інвестиції не лише фінансують сільське господарство з країн, що розвиваються, але й забезпечують передачу технологій, ноу-хау, стандарти якості, прямий вплив на безпечність харчових продуктів, ринки збуту готової продукції та місцеву зайнятість. Однак на створення цих позитивних ефектів в економіці приймаючих країн особливо впливає здатність цих країн поглинати матеріальні та нематеріальні ресурси, які пропонують транснаціональні компанії, що залежить від реакції та участі робочої сили та органів державної влади в приймаючій країні [22].

Насправді в агропродовольчому секторі ПП є економічно ефективним способом виходу на місцеві ринки, тому ці інвестиції спрямовані на ефективність, розширення ПП у сфері агропродовольчої промисловості також було спричинене появою та консолідацією зон вільної торгівлі та митних союзів (НАФТА, ЄС), які призвело до переорієнтації інтересів іноземних інвесторів із вільним доступом до регіонального ринку (що сприяло вільному переміщенню товарів шляхом підписання торговельних угод) на інші країни у більш віддалених регіонах. На рівні Європейського Союзу існування Спільної сільськогосподарської політики істотно впливає не лише на виробничу діяльність і торгівлю, але й на ціну землі, міграцію робочої сили, фінансові потоки та інновації. екотехнологій. Більше того, інтерес іноземних інвесторів змістився від виробництва сільськогосподарської продукції до галузей, що займаються видобутком або допоміжними галузями, або галузями, що перебувають у нижній частині. Таким чином, ТНК присутні в усіх сегментах глобального ланцюжка створення вартості – GVC як [23] присутні в їхніх дослідженнях. Крім того, поява і розвиток сегменту біопалива залучило нові транснаціональні компанії, які спочатку не мали ніякого відношення до виробництва сільськогосподарської продукції. Однак виробництво біопалива є досить суперечливою темою, враховуючи, що сільськогосподарські угіддя більше не використовуються для задоволення харчових потреб населення, а для виробництва продуктів, які використовуються для отримання енергії.

Лібералізація руху капіталу на міжнародному рівні також відобразилася на збільшенні потоків ПІІ, зосереджених у сільськогосподарському секторі, максимум досягнутий у 2007 році. Після цього піку міжнародна фінансова криза та продовольча криза 2008 року різко вплинули на приплив іноземного капіталу. до 2011 року, після чого потоки ПІІ залишаються на зростаючому тренді. Потоки ПІІ, орієнтовані на сектор промислової переробки сільськогосподарської продукції (харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів), зазнали, починаючи з 2008 року, менш драматичного скорочення порівняно з потоками у сільському господарстві, а пізніше відбулася еволюція типу зуба пилки [24]. Крім того, національна політика сприяє покращенню ефекту поширення іноземних інвестицій на економіку приймаючих країн, поглиблюючи або покращуючи ці відмінності. Згідно зі статистичними даними ФАО, країни були розділені на країни-нетто-експортери сільськогосподарської продукції, країни-нетто-імпортери, а також існує група країн, які мають природні ресурси, але недостатнє використання природних ресурсів і низька участь органів державної влади в підтримці процес їх інвестування та фінансування змушує ці країни імпортувати великі обсяги сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення.

У верхній частині найпривабливіших країн для іноземних інвесторів знаходяться ті країни, які мають родючі сільськогосподарські землі, як правило, країни, що розвиваються, такі як Китай, Аргентина та Індонезія. Румунія посідає 10 місце в рейтингу прямих іноземних інвестицій, залучених у сільське господарство, але імпортує велику кількість сільськогосподарської продукції, що демонструє спекулятивний характер залучених інвестицій у тому сенсі, що ці інвестори купували сільськогосподарські землі, але використовували їх не для сільськогосподарського виробництва, а як актив, фінансово необхідний для диверсифікації та зменшення ризику портфеля. З точки зору країн, які залучили найважливіші потоки ПІІ в агропродовольчу галузь, першу десятку лідирують країни з розвинутою економікою з сильним промисловим сектором (ЮА, Нідерланди, Великобританія, Іспанія, Італія та Франція). Проблему бюджетних

обмежень, характерних для країн, що розвиваються, і поганого фінансування аграрного сектора можна вирішити шляхом залучення прямих іноземних інвестицій. Але й у цій сфері ставлення органів державної влади до прямих іноземних інвестицій має нюанси; є країни, які дозволяють доступ іноземним інвесторам, а також країни, які обмежують присутність іноземного капіталу зі стратегічних міркувань, пов'язаних з продовольчою безпекою.

З точки зору іноземних інвестицій в агропромисловий сектор країни Європи є основними реципієнтами капіталів транснаціональних компаній. У випадку цих країн злиття та поглинання або інвестиції з нуля стимулюються наявністю великої кількості споживачів із купівельною спроможністю, які віддають перевагу як традиційним, так і екологічним продуктам, доступом до всього європейського ринку виробленої продукції та економічна, соціальна та політична стабільність. Злиття та поглинання є способом здійснення прямих іноземних інвестицій у приймаючу країну, яка має перевагу швидкого розгортання. Використання цього методу впровадження породжується такими факторами, як ініціювання та розвиток програм приватизації або початок фінансової кризи, які сприяють появі великої кількості приватних компаній, які можуть бути придбані за низькими цінами через фінансові труднощі [24].

Сектор харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів також виділяється більшою кількістю злиттів і поглинань порівняно з сільськогосподарським сектором. Статистичні дані показують динамізм цього сектору, який у певні роки реєстрував більше проектів злиття та поглинання та вищу вартість навіть, ніж увесь первинний сектор, який окрім сільського господарства також включає гірничодобувну промисловість, розробку кар'єрів та нафту (рис. 1.5).

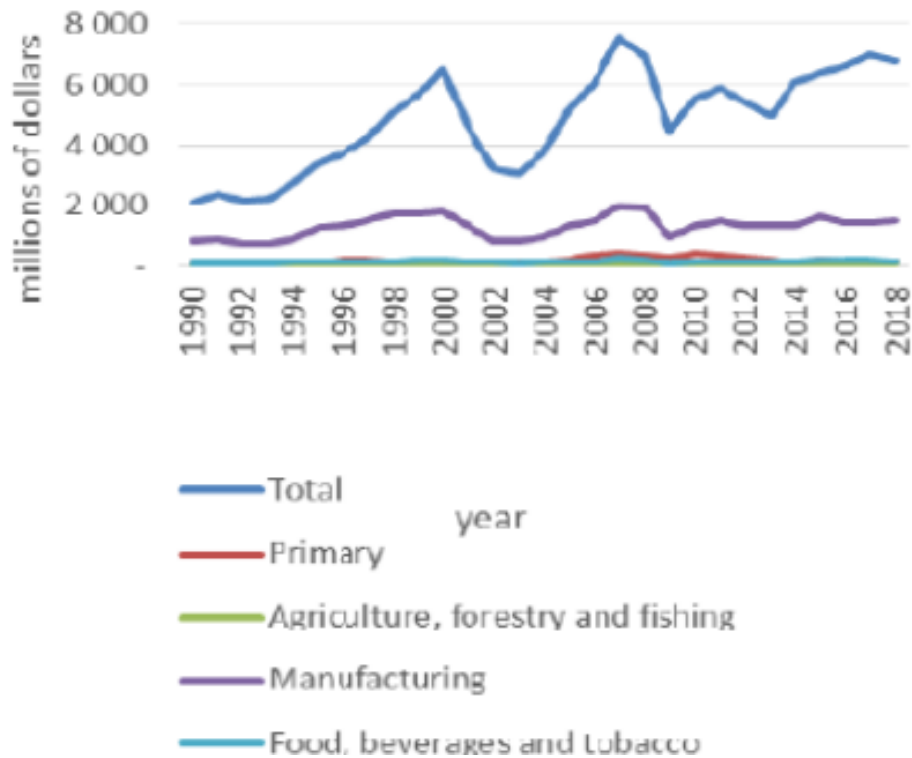

Рис. 1.5 Кількість чистих транскордонних покупок М&А за сектором/галуззю, 1990-2018 рр.

Джерело: [25]

Хоча присутність іноземного капіталу в агропродовольчому секторі є скромною порівняно зі сектором послуг, потужність ТНК сприяла процесу агроіндустріалізації, який призвів до збільшення виробництва продуктів харчування та часткового розв'язання інвестицій у продовольчу безпеку. Іноземний капітал, залучений до агропродовольчої галузі, має складний вплив на приймаючі країни в тому сенсі, що на додаток до визнаних ефектів прямих іноземних інвестицій, можна спостерігати певні особливості. Хоча присутність іноземного капіталу в агропродовольчому секторі є скромною порівняно зі сектором послуг, сила ТНК може генерувати важливі зміни в економіці приймаючих країн щодо продовольчої безпеки та здоров'я населення або обізнаності споживачів про харчові відходи.

Висновки до Розділу 1

Проведення аналізу характеристик транснаціональних корпорацій (ТНК) дає нам можливість визначити, що основною їхньою рисою є міжнародний спрямований характер функціонування та використання капіталу. Ця особливість відкриває двері для залучення іноземних інвестицій у державу. Крім того, інші важливі аспекти, такі як великий матеріальний та фінансовий потенціал, можливість спрямовувати значні кошти на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи, а також висока самостійність управління власним капіталом, грають ключову роль у їхньому успіху.

Головне занепокоєння щодо ТНК – це їх мобільний характер. Логічне, що вони прагнуть засновувати дочірні компанії в країнах, де умови є найбільш сприятливими для їхньої діяльності. Більше того, у їхніх переговорах з урядом приймаючої країни їхня здатність забрати та виїхати надає їм великий вплив на держави, залежні від робочих місць, які вони надають. Між тим, продукти, виробничі процеси та методи управління ТНК, як правило, наближені до передового міжнародного досвіду та постійно вдосконалюються; загальний рівень продуктивності факторів вищі порівняно з місцевими фірмами в країнах, що розвиваються. Те саме стосується інших критеріїв ефективності, таких як якість продукції, здатність генерувати технологічні інновації тощо.

Транснаціональні компанії стали важливими гравцями на агропродовольчому ринку, а прямі іноземні інвестиції не лише фінансують сільське господарство з країн, що розвиваються, але й забезпечують передачу технологій, ноу-хау, стандарти якості, прямий вплив на безпечність харчових продуктів, ринки збуту готової продукції та місцеву зайнятість. Однак на створення цих позитивних ефектів в економіці приймаючих країн особливо впливає здатність цих країн поглинати матеріальні та нематеріальні ресурси, які пропонують транснаціональні компанії, що залежить від реакції та участі робочої сили та органів державної влади в приймаючій країні.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

1.1. Аналіз галузевої структури харчової промисловості України та її впливу на організацію діяльності ТНК

Харчова промисловість — це група галузей, підприємства яких виробляють харчові продукти, а також тютюнові вироби, мило та мийні засоби, парфумерію та косметику, вона є однією з основних стратегічних галузей будь-якої держави. Компанії-виробники харчових продуктів забезпечують продовольство в країні, а також забезпечують населення важливими продовольчими ресурсами [26].

В системі промисловості України харчова промисловість є однією з найбільших галузей, це складна виробнича система, яка включає понад 20 галузей, які виробляють продукти харчування, до яких належать цукор, борошно та крупи, олія та жири, хліб, вино, овочеві консерви, риба, молоко, м'ясо, вино, солодощі, промисловість, тютюн тощо. Харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством, яке є основним виробником природних ресурсів. Тому не дивно, що місцева організація харчової промисловості часто визначає характеристики сільськогосподарських навичок. В бізнес-середовищі харчового виробництва важливу роль грають сировина та споживачі. Серед виробництв є такі, хто використовує обмежені природні ресурси, які можна відновити (відновлювані), або тих, кого приваблюють багаті природні ресурси (цукор, олія, риба, цукор, фрукти, кукурудза тощо). Для розміщення «у споживача» підходять галузі, де витрати на транспортування готової продукції вищі, ніж транспортування сировини (це такі товари та види харчової промисловості як бакалія, пекарня, винний магазин, молокозавод тощо). М'ясна, борошномельно-зернова, тютюнова та інші галузі залежать від природних ресурсів і споживачів [26].

Охарактеризуємо основні галузі харчової промисловості України у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика основних галузей харчової промисловості України

Галузь харчової промисловості	Характеристика
Борошномельно-круп'яна, хлібопекарна та макаронна галузі	Відіграє важливу роль у забезпеченні населення різними продуктами харчування, відходи використовуються для виготовлення поживної їжі для тварин. Основними центрами виробництва борошна та крупи є Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Запоріжжя. Макаронна промисловість відносно невелика в харчовій промисловості України. Кондитерська промисловість надзвичайно зросла. Найважливішими промисловими центрами є Львів («Світоч»), Київ («Рошен»), Тростянець («Крафт Якобс Сушард Україна»), Харків, Вінниця, Житомир. Кондитерська галузь активно залучає іноземний капітал. Загальний обсяг виробництва компанії перевищує 1 млн тон на рік, що дозволяє задовольняти потреби внутрішнього ринку та експортувати. В асортименті представлені практично всі види кондитерських виробів. У кондитерській промисловості зайнято близько 170 тис. працівників. Промисловість є одним із найважливіших напрямків використання сільськогосподарської продукції в Україні — цукру, борошна, патоки, молока тощо.
Цукрова промисловість	Є однією з найстаріших і найважливіших галузей промисловості України. Вона досягла високого рівня розвитку, і Україна ще донедавна була одним із найбільших виробників цукру у світі. Цукрова промисловість базується на сировині, адже для отримання 1 т цукру необхідно переробити 7 т буряків. Найбільша концентрація підприємств цукрової промисловості була в Лісостепу, де 62% були зосереджені на посівах цукрових буряків. Основними виробниками є Вінницька, Полтавська, Черкаська, Київська, Тернопільська та Харківська області. На відходах цукрової промисловості працюють підприємства, що виробляють спирт, вітаміни та дріжджі. Донедавна Україна була першою в Європі з виробництва цукру. Сьогодні ці ринки майже повністю зникли через відсутність конкуренції у вітчизняному цукрі (вимоги до продукції та висока енергоємність, а відтак і собівартість продукції).
Олійно-жирова промисловість	Виробляє олію, маргарин, майонез та іншу продукцію. Інгредієнти: соняшник, ріпак, соя, кукурудза, рицина. Близько 90% української олії виробляється із соняшнику. Промислові підприємства здебільшого розташовані в районах вирощування цієї культури, вони включають понад 30 великих компаній і велику кількість маленьких ферм та виробництв у сільських селах. Найбільше їх розташовано в Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Донецькій та Луганській областях. Основними центрами є Дніпропетровськ, Маріуполь, Запоріжжя, Полтава, Одеса, Херсон.
Фруктоконсервна галузь	За останні роки втратила своє місце в харчовій промисловості. Консервна промисловість орієнтується на швидкокопсувну сировину (овочі, фрукти, ягоди тощо). Головні центри — Одеса, Херсон, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський.

Виноробна та спиртова промисловість	Сировиною є виноград, ягоди і фрукти. Промисловість притягується до районів вирощування сировини, оскільки ідеальний термін переробки винограду – 5 років. Виноградні марки «Інкерман», «Шустов», «Шабо» мають міжнародне визнання. За останні роки в Україні зросло виробництво високоякісних вин і коньяків. Основними центрами виноробства є Ізмаїл, Одеса, Мукачево. Сировиною для виробництва спирту є цукрова тростина, кукурудза, картопля. Більшість алкоголю в Україні виробляється з відходів цукрової промисловості. Основними центрами вино-горілчаної промисловості є Немирів, Київ, Одеса та Чернігів.
Виробництво пива та безалкогольних напоїв	Обсяги цього виробництва в Україні зросли. Найбільшими центрами промисловості є Київ («Оболонь»), Чернігів, Запоріжжя («Славутич»), Харків («Рогань»), Міргород, підприємства («Кока-Кола») та ін.
Молочна промисловість	Має маслоробну, сироробну, молокопереробну та молококонсервну галузі. Підприємства цієї галузі розташовані у великих і малих містах по всій Україні. Загальне виробництво вершкового масла і твердих сирів в останні роки скорочується. Молочна промисловість спеціалізується переважно на виробництві молочних продуктів високої жирності. Молочна продукція виробляє швидкопсувну продукцію, яка визначає її спрямованість до споживача. Експорт сиру з України скоротився на 12,7% і досяг лише 26,9 дол. млн. при цьому імпорту сиру зріс на 60%, це означає, що великі українські виробники сиру поступаються своїм зарубіжним колегам не лише на міжнародному ринку, а й на внутрішньому.
М'ясна промисловість	Підприємства забезпечують населення свіжим і консервованим м'ясом, м'ясними напівфабрикатами, ковбасними виробами, м'ясними консервами тощо. Галузь займає провідне місце в структурі харчової промисловості. Підприємства розташовані в усіх регіонах, великі м'ясокомбінати розташовані у великих містах (Київ, Харків, Полтава, Одеса, Львів). У загальній структурі виробництва м'яса на галузь промисловості припадає понад 80% курятини і більше 50% свинини.

Джерело: складено за [26; 27, с. 60; 28, с. 47; 29, с.198-199]

Треба подивитися, наскільки українські кондитерські фабрики відомі у світі і чи можуть вони успішно конкурувати з іншими провідними брендами. Журнал Candy Industry Magazine складає 100 найкращих виробників солодоців у світі на основі аналізу таких факторів, як обсяг продажів компанії, кількість працівників і кількість заводів. У 2021 році туди увійшли 4 українські кондитерські компанії: «Рошен», «АВК», «Міленіум» і «Конті». Це цілком позитивний результат: у кондитерській галузі лише дві країни Західної Європи – Німеччина (13 компаній) і Швейцарія (6 компаній) мають високі позиції. Зазначимо, що українські підприємства галузі кондитерської промисловості входять до рейтингу Global за такими рейтинговими позиціями (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Позиції українських підприємств кондитерського виробництва у рейтингу
Global Top 100 Candy Companies

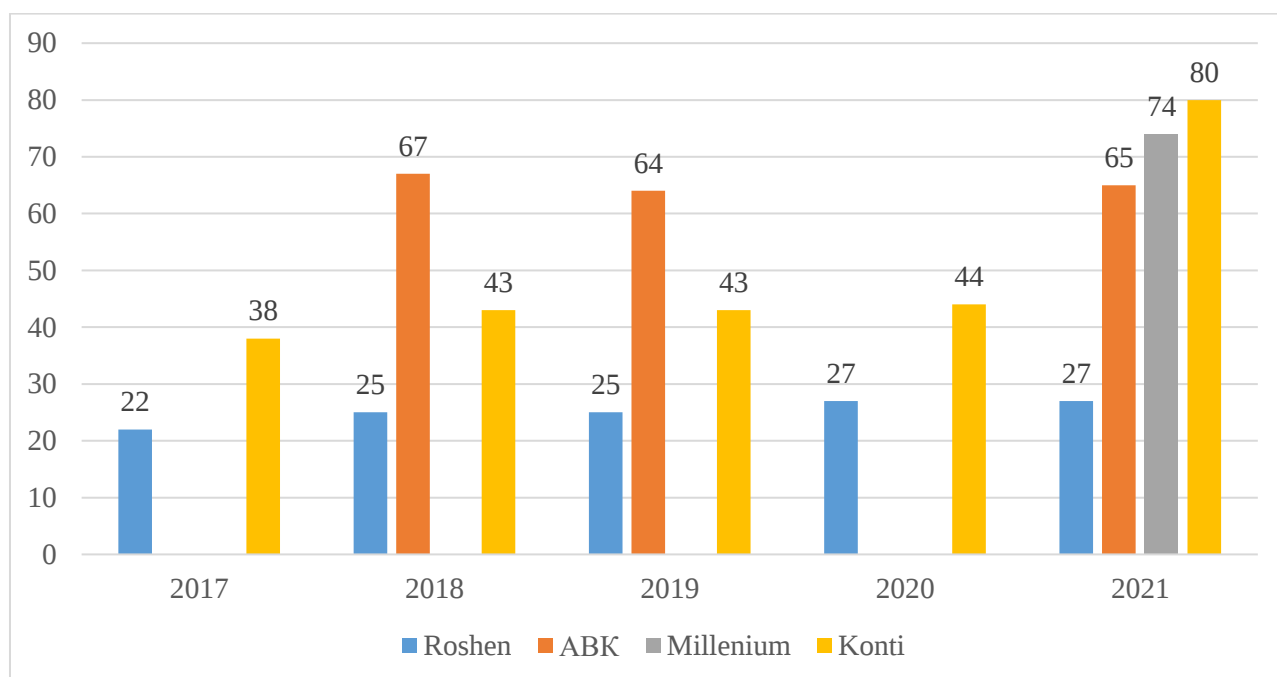

Рис. 2.1. Позиції українських підприємств кондитерського виробництва у рейтингу Global Top 100 Candy Companies, 2017-2021

Джерело: розроблено на основі [30]

Також слід розглянути, які само підприємства є крупними виробниками олійно-жирової продукції в Україні. Серед них багато іноземних підприємств, які створені із залученням іноземних інвестицій (Рис. 2.2.).

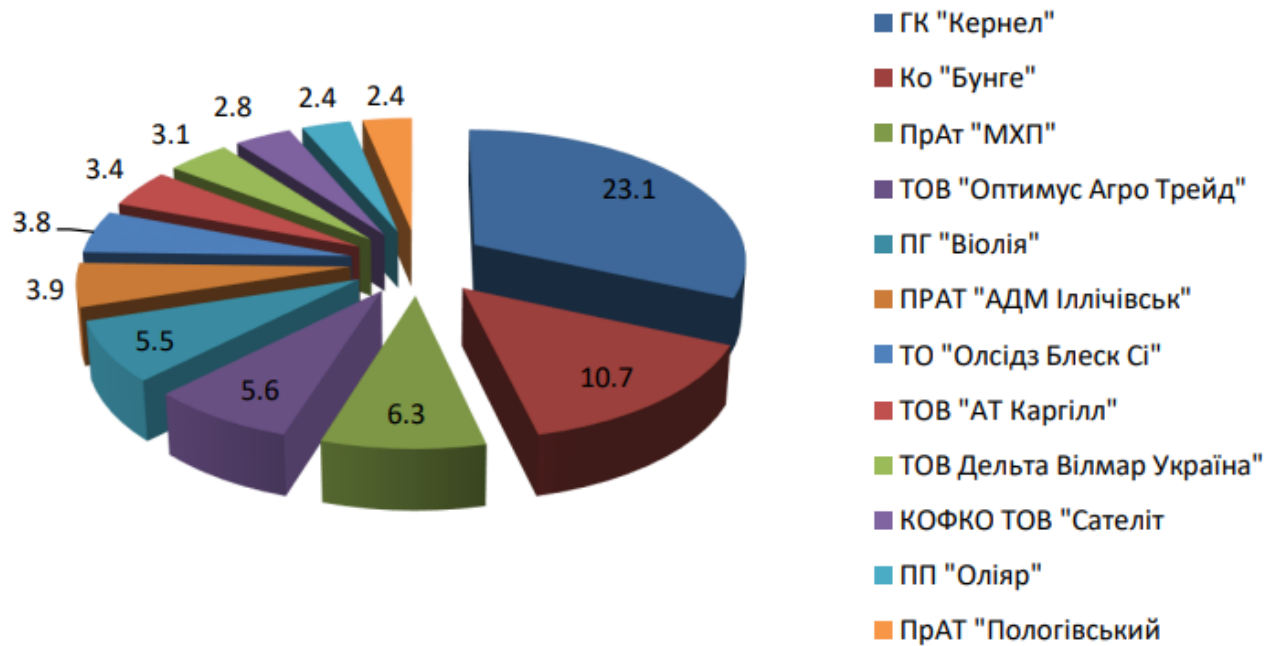

Рис. 2.2. Найкрупніші підприємства в Україні по виробництву олій

Джерело: розроблено за [31]

Слід сказати, що галузь важлива для експортної спрямованості України, відзначимо що 1/3 товарного експорту з нашої країни формують зернові та олійні культури. Нарощування їх перероблення на українських підприємствах або філіях ТНК, що працюють в країні, є визначальним чинником для збільшення валютних надходжень і економічної безпеки загалом (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Експорт певних видів сільськогосподарської та переробленої харчової продукції Україною у 2022 р.

Сировина				Перероблена продукція			
назва	вага, тис.т	вартість 1 т, тис. дол.	частка у товарному експорті, %	назва	вага, тис.т	вартість 1 т, тис. дол.	частка у товарному експорті, %
М'ясо та їстівні субпродукти	430,1	2,2	2,1	Готові харчові продукти з м'яса	7,6	3,2	0,1
Молоко, вершки, сироватка	74,4	1,7	0,3	Масло вершкове, сири	23,1	5,4	0,3

Овочі, плоди, горіхи	399,0	1,0	0,9	Продукти перероблення овочів, плодів, горіхів	156,9	1,4	0,5
Зернові культури	38538,6	0,2	20,6	Борошно, крупи, солод, крохмалі, інулін	234,6	0,6	0,3
				Готові продукти з борошна	74,4	2,2	0,4
Насіння, плоди олійних рослин	7908,5	0,5	8,4	Олії	4598,4	1,3	13,3
Цукор	181,0	0,8	0,3	Кондитерські вироби з цукру	70,0	2,0	0,3
Разом	47531,6	1,1 (середня)	32,6		5164,9	2,7 (середня)	

Джерело: [32]

Аналіз експортних показників свідчить, що загалом перероблена харчова продукція (зокрема олія та борошно) в 9 разів менше за тоннажем експорту і формує в два рази меншу частину його вартості (від 15,2 % до 32,6 %) у структурі товарного експорту України проти відповідної сировинної. Зокрема, у кілька разів порівняно з відповідною сировиною в середньому зростає вартість тони експорту у виробництвах м'ясної (в 1,5 рази), молочної (у 3,2 рази), плодоовочевої (в 1,4 рази) продукції, а також олії (у 2,6 рази) та кондитерських виробів з цукру (у 2,5 рази).

1.2. Аналіз діяльності ТНК харчової промисловості в Україні

Україна, як країна з перехідною економікою, активно впроваджує світові економічні інновації. Одночасно з тим вітчизняна економіка суттєво піддана зовнішньому впливу, зокрема, від транснаціональних корпорацій. Після отримання незалежності, ТНК розглядали Україну як великий ринок для своїх товарів та послуг, а також як джерело дешевої робочої сили та природних ресурсів. Їхнє зацікавлення у входженні в українську економіку зумовлене також

низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що має корені у специфіці функціонування підприємств у часи СРСР [33, с. 102-106]. На сучасному етапі в Україні діють впливові транснаціональні корпорації, чия активність має значний вплив на економіку України. Протягом років незалежності взаємовідносини між Україною та міжнародними корпораціями постійно змінювались, залежно від міжнародних тенденцій та досягнень у науково-технічному прогресі, приймаючи нові форми. Українське законодавство, яке стосується діяльності іноземних компаній на своїй території, відповідно до змін у зовнішньому середовищі, зазнало певних трансформацій. На сьогоднішній день відносини між транснаціональними корпораціями та Україною регулюються за допомогою законів України «Про господарські товариства», «Про іноземні інвестиції», «Про промислово-фінансові групи в Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність» [26]. Серед провідних транснаціональних корпорацій галузі споживчих товарів, що діють в Україні, можна відзначити Coca-Cola, PepsiCo, Nestle, Procter & Gamble, Danone, Unilever, Philip Morris та інші.

Згідно з даними журналу Forbes за 2021 рік, найвищі фінансові показники показали транснаціональні корпорації, які спеціалізуються на виробництві тютюнових і харчових продуктів (табл. 2.5).

Таблиця 2.3

Фінансові результати ТНК в Україні за 2021 рік

ТНК	Виторг, млрд грн
<u>Philip Morris</u>	30
<u>JTI</u>	20,5
<u>British American Tobacco</u>	19,5
<u>PepsiCo</u>	10,8
<u>Nestlé</u>	9,5
<u>Mondelez</u>	7,2
<u>Coca-Cola</u>	7,1

Джерело: складено автором на основі [34]

В українській економіці широке поширення отримали потужні виробничі компанії FMCG, які спеціалізуються на виробництві товарів для щоденного вжитку, таких як напої, снеки, побутова хімія, косметичні вироби тощо.

В умовах зростаючих процесів глобалізації ТНК займають перші позиції у економічній діяльності всієї світової економіки. Присутність діяльності ТНК в Україні має особливе значення, оскільки українська економіка знаходиться на перехідному етапі свого розвитку.

За даними рейтингового переліку, наданому у міжнародному журналі «Financial times», найбільш крупними ТНК на території України корпорації, діяльність яких буде розглянуто нижче.

Nestle (материнська компанія знаходиться у Швейцарії). Хронологія діяльності Nestlé в нашій країні розпочалася у грудні 1994 року, коли відбулося відкриття у м. Київ представництво корпорації Societe pour l'Exportation des Produits Nestlé S.A. Основною діяльністю структурної одиниці корпорації міжнародної корпорації заявлено просування на ринок України пріоритетних брендів корпорації Nestlé, до яких увійшли NESCAFÉ, Nesquik, Maggi, Nuts та Friskies. Буквально за 2 роки роботи представництва у Києві корпорація стала одним з найрентабельніших представництв Nestlé у всьому світі [35].

Якісна продукція відомих торгових марок корпорації швидко здобула популярність на ринку України, що надало Nestlé стимул для того, щоб і в подальшому розвивати бізнесу в Україні, зміцнювати свої позиції на ринку; розширювати штат співробітників, організовувати нові напрямки процесів та бізнесу. У 1998 році ТНК Nestlé придбала контрольний пакет акцій, випущених на ринок Львівською кондитерською фабрикою „Світоч” та стала власником бренду з виробництва солодоців. В Україні Компанія посідає провідне місце у рейтингу попиту споживачів на ринку солодоців. Ідеї нових продуктів розробляє відділ розвитку продукту за погодженням із представниками власників торгових марок. Проте є бренди, які можна назвати вічними за попитом у споживачів: «Зоряне саяво», «Артек», «Стожари», «Несквік», «Ромашка». Компанія не володіє правами на торгові марки, виступає як виробник продукції на замовлення

інших компаній Групи Nestle. Продукція львівської фабрики виготовляється на замовлення ТОВ «Нестле Україна» для українських ринків. У 2022 році експорт продукція здійснювався до 9 країн, зокрема до країн: Румунія, Угорщина, Болгарія, Молдова, Німеччина, Велика Британія, Польща та ін. Постачальниками приблизно 31 % сировини є українські підприємства, зокрема це постачальники пакувальних матеріалів, борошна, цукру, цукрової пудри, сухого молока, кондитерських жирів. Основними імпортерами сировини є постачальники із Швейцарії, Іспанії, Великої Британії, Швеції, Туреччини, Нідерландів. Афілійовані компанії є імпортерами кави та суміжних продуктів.

Навесні 2003 року ТКН Nestlé здійснила внутрішню націоналізацію та зареєструвала ТОВ „Нестле Україна”. Надалі корпорація викупила 100% акцій „Волиньхолдингу” (Торгова марка „Торчин”), що дало змогу стати корпорації одним з лідерів на українському ринку у сегменті соусів. У 2010 році корпорація розширила діяльність завдяки купівлі ТОВ „Техноком”, який був одним з ведучих українських виробників продуктів швидкого приготування, відомих під торговельною маркою „Мівіна”. Завдяки розвинутій та ефективній системі логістики та дистрибуції Nestlé в Європі, продукти ТМ «МІВІНА» стали більш доступними для споживачів, особливо – в країнах Центральної та Східної Європи. Інтеграція широкого асортименту кулінарної продукції ТМ «МІВІНА» в портфоліо Nestlé зміцнило курс компанії на виробництво продуктів економ-класу – споживач отримав продукти харчування високої якості за доступною ціною. Компанія в якій працює більше 900 працівників, експортує свою продукцію до понад 20 країн світу, у тому числі в країни Балтії, Чехію, Англію, Німеччину, Ізраїль, Польщу та Румунію [35].

Надалі у Львові був здійснений новий інвестиційний проект та створено „Об'єднаний бізнес-сервіс-центр Nestlé Європа» (NBS Nestlé Europe)”, в якому працює більше 1400 фахівців. На нинішньому етапі діяльності Nestlé в Україні є лідером у сфері виробництва продуктів харчування. На сьогоднішній день у портфоліо компанії входять торгові марки NESCAFÉ, Nesquik, Coffee-mate, Nuts,

KitKat, Lion, Purina, Gerber, „Світоч”, „Торчин” та „Мівіна”, які популярні серед українських споживачів.

Рис. 2.3. Структура асортиментного портфелю філіалів ТНК харчової промисловості «Nestle» в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [36]

Таким чином, можна сказати, що найбільшими сегментами в портфелі бізнесу ТНК Nestlé в Україні є кулінарія (ТМ „Торчин”), кава та напої (ТМ NESCAFÉ, Coffee-mate), кондитерські вироби (ТМ Nestlé та „Світоч”) та продукти швидкого приготування (ТМ „Мівіна”). Компанія також успішно реалізує свою діяльність в таких сферах, як дитяче та спеціальне харчування, кормові суміші та корми для домашніх тварин, готові до вживання продукти для сніданку та морозиво. Професійний підрозділ Nestlé стрімко розвивається, пропонуючи витончені та інноваційні рішення в харчовому секторі. Nestlé оголосила про створення нового єдиного ринку Південно-Східної Європи (SEM) з 1 січня 2022 року. Ринком стане об’єднання України, Молдови, Румунії, Болгарії, Хорватії, Словенії, Сербії та інших країн Адріатики. Ринок Південно-Східної Європи принесе прибуток у розмірі приблизно 900 мільйонів швейцарських франків, що створить можливості професійного розвитку для понад 8000 співробітників у різних місцях, включаючи Центр бізнес-сервісу

(NBS Europe) у Львові та 5 заводів. Nestlé бачить можливість об'єднати ці європейські країни під єдиний ринок, щоб збільшити темпи торгівлі, налагодити зв'язки у процесах виробництва та закупівель, розробити нові методи, придатні для нових ринків, і, що найважливіше, покращити навички наших працівників у всіх сферах діяльності. Ця зміна зміцнить зобов'язання щодо створення спільних стандартів по всій країні для розробки найкращих практик сталого сільського господарства.

Загальний обсяг продажів корпорації в Україні за 2016-2021 роки склав 16,2 млрд швейцарських франків, органічне зростання склало 2,0%, реальне внутрішнє зростання на ринку України 2,7%; операційний прибуток показав зростання на 16,7%.

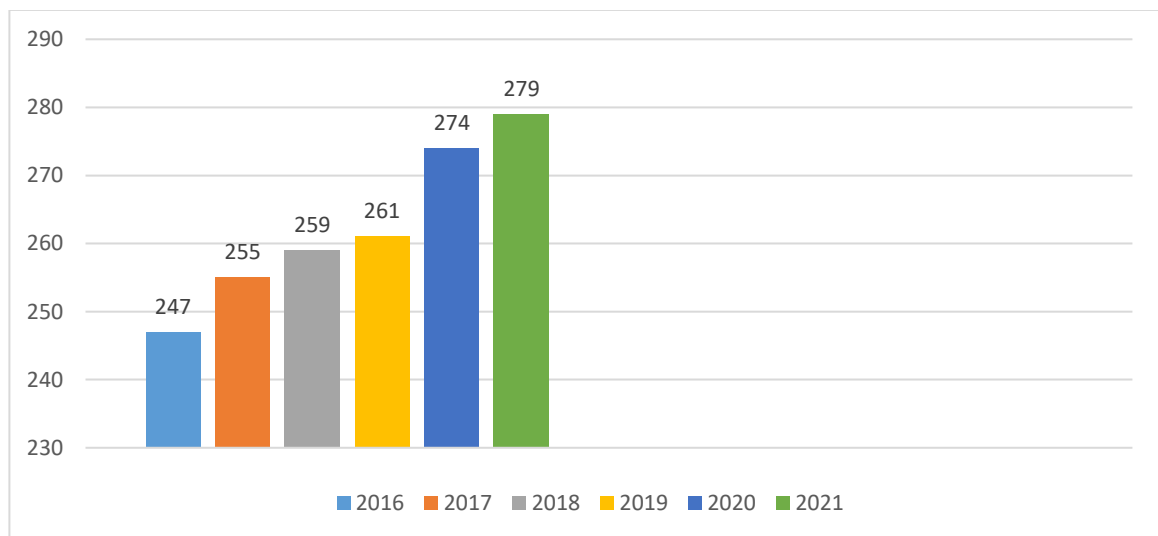

Рис. 2.4. Доходи підрозділів корпорації «Nestle» в Україні, 2016 по 2021 роки (в млн євро)

Джерело: авторська розробка на основі [36]

За наведеними даними можна побачити, що можемо бачити, що динаміка доходів корпорації демонструвала позитивні тенденції.

Надалі можна надати особливості розміщення виробничих та торговельних підрозділів корпорації в Україні з точки територіальних особливостей.

Рис. 2.5. Географічне розташування виробничих підрозділів ТНК Nestle в Україні

Джерело: [37]

Як можна побачити на мапі, основні виробництва корпорації розташовано на Заході країни, тому що таким чином компанії простіше організувати логістичні процеси та скоротити транспортні витрати через близькість кордонів з країнами ЄС.

Проаналізуємо показники діяльності підрозділів ТНК Nestle в Україні.

Таблиця 2.4

Основні показники фінансово-господарської діяльності ТОВ Нестле Україна за 2022 рік (тис. грн.)

Найменування показника	Період	
	звітний	попередній
Усього активів	4 690 002	3 048 489
Основні засоби (за залишковою вартістю)	397 954	323 610
Запаси	1 054 349	735 810
Гроші та їх еквіваленти	604 669	36 964
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	(5 001 190)	(3 638 594)

Власний капітал	(5 000 390)	(3 637 794)
Зареєстрований (пайовий/статутний) капітал	800	800
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1 839 595	1 025 624
Поточні зобов'язання і забезпечення	7 850 797	5 660 659
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	(1 545 157)	(105 825)

Джерело: складено за [38]

Станом на 31 грудня 2022 року коефіцієнт поточної ліквідності становить 0,49 та вказує на те, що Компанія володіє недостатнім обсягом оборотних активів для погашення своїх поточних зобов'язань. Це було зумовлено короткостроковою позикою від пов'язаної сторони на суму 4 239 548 тис. грн. станом на 31 грудня 2022 року, щодо якої очікується пролонгація дати повернення позики.

Таблиця 2.5

Основні показники фінансово-господарської діяльності ТОВ ТЕХНОКОМ (ТМ «Мівіна») за 2022 рік (тис. грн.)

Найменування показника	Період	
	звітний	попередній
Усього активів	1 096 425	1 489 576
Основні засоби (за залишковою вартістю)	718 681	900 136
Запаси	127 654	187 126
Гроші та їх еквіваленти	899	36 747
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	(320 334)	379 514
Власний капітал	(200 458)	499 390
Зареєстрований (пайовий/статутний) капітал	119 658	119 658
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	734 860	545 564
Поточні зобов'язання і забезпечення	562 023	444 622
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	(784 588)	21 381

Джерело: складено за [38]

Станом на 31 грудня 2022 року коефіцієнт поточної ліквідності становить 0,43 та вказує на те, що Компанія володіє недостатнім обсягом оборотних активів для погашення своїх поточних зобов'язань. Це було зумовлено короткостроковою поворотною фінансовою допомогою від пов'язаної сторони на суму 314 437 тис. грн. станом на 31 грудня 2022 року, щодо якої очікується пролонгація дати повернення позики.

Таблиця 2.6

Основні показники фінансово-господарської діяльності ТОВ «Волиньхолдинг» (ТМ «Торчин») за 2022 рік (тис. грн.)

Найменування показника	Період	
	звітний	попередній
Усього активів	1 104 119	1 046 263
Основні засоби (за залишковою вартістю)	370 716	307 492
Запаси	241 104	119 988
Гроші та їх еквіваленти	7 338	8 096
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	756 603	745 916
Власний капітал	806 635	795 948
Зареєстрований (пайовий/статутний) капітал	100	100
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1 366	8 662
Поточні зобов'язання і забезпечення	296 118	241 653
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	5 043	6 026

Джерело: складено за [38]

Станом на 31 грудня 2022 року коефіцієнт поточної ліквідності становить 0,02 та вказує на те, що Компанія володіє недостатнім обсягом оборотних активів для погашення своїх поточних зобов'язань, тому що нормативне значення має бути більше 0. Коефіцієнт загальної ліквідності складає 2,09 (нормативне значення більше 1), а коефіцієнт швидкої ліквідності 1,28 (нормативне значення 0,6-0,8), що є досить хорошими показниками.

Таблиця 2.6

Основні показники фінансово-господарської діяльності ТОВ «Волиньхолдинг» (ТМ «Торчин») за 2022 рік (тис. грн.)

Найменування показника	Період	
	звітний	попередній
Усього активів	1 104 119	1 046 263
Основні засоби (за залишковою вартістю)	370 716	307 492
Запаси	241 104	119 988
Гроші та їх еквіваленти	7 338	8 096
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	756 603	745 916
Власний капітал	806 635	795 948
Зареєстрований (пайовий/статутний) капітал	100	100
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1 366	8 662
Поточні зобов'язання і забезпечення	296 118	241 653
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)		6 026

Джерело: складено за [38]

Станом на 31 грудня 2022 року коефіцієнт поточної ліквідності становить 0,02 та вказує на те, що Компанія володіє недостатнім обсягом оборотних активів для погашення своїх поточних зобов'язань, тому що нормативне значення має бути більше 0. Коефіцієнт загальної ліквідності складає 2,09 (нормативне значення більше 1), а коефіцієнт швидкої ліквідності 1,28 (нормативне значення 0,6-0,8), що є досить хорошими показниками.

Що стосується ТМ «Світоч», то протягом звітного періоду перед компанією було чимало викликів, ключовими з яких була нестабільна економічна ситуація та війна в Україні, що мали вплив на господарську діяльність та фінансові показники Компанії протягом 2022 року. Незважаючи на виклики, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) Компанії у звітному періоді склав 2 635 805 тис. грн. (2021 рік: 2 572 657 тис. грн.). Чистий фінансовий результат діяльності Компанії за 2022 рік склав збиток у розмірі 127 993 тис. грн. (2021 рік: прибуток 91 227 тис. грн.). Станом на 31 грудня 2022 року коефіцієнт поточної ліквідності становить 2,22 та вказує на те, що Компанія володіє достатнім обсягом оборотних активів для погашення своїх поточних зобов'язань, а кредитори можуть бути впевнені, що борги буде повернуто вчасно. Перевищення оборотних коштів над короткостроковими зобов'язаннями означає, що Компанія володіє потенційними резервами розширення діяльності. Основними джерелами фінансування діяльності Компанії у 2022 році є: власний капітал, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги та позика, отримана від пов'язаної сторони. У складі внутрішніх джерел формування власних фінансових ресурсів основне місце належить прибутку, що залишається в розпорядженні Компанії. Фінансова діяльність Компанії спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування.

Основні ринки експорту з українських підрозділів Нестле станом на 2022 рік продемонстровані у вигляді діаграми.

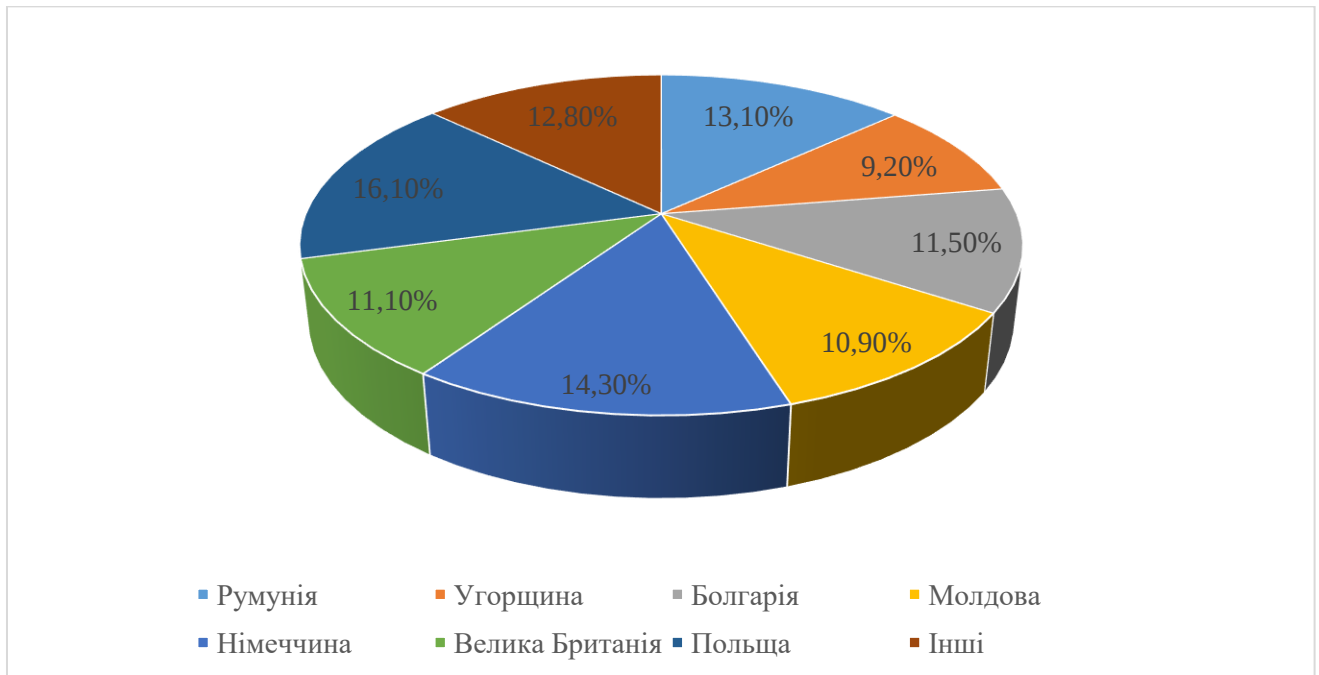

Рис. 2.6. Географічний розподіл експорту з українських підрозділів Нестле станом на 2022 рік, %

Джерело: складено за [38]

Puratos Group – бельгійська ТНК, яка у 2020 році відсвяткувала 100 років діяльності, досягнувши обороту в 2 мільярди євро. Компанія еволюціонувала від стартапу батька і сина в Бельгії до глобальної групи з понад 9000 співробітників, до компанії з 93 інноваційними центрами і понад 65 виробничими майданчиками у 81 країні. Компанія характеризується великим асортиментом продуктів та здійснює діяльність у трьох основних напрямках: хлібопечення, кондитерське виробництво, шоколадне виробництво. 16 травня 2016 року в Одеській області відкрито завод ТНК Puratos і сьогодні компанія є лідером свого сегменту на ринку України.

Рис. 2.7. Ключові характеристики ТОВ «Пуратос Україна»

Джерело: [39]

Український підрозділ ТНК імпортує сировину та компоненти на українську філію, потім займається переробкою продуктів та їх розфасовкою і продає для української хлібобулочної та кондитерської промисловості свої продукти. Структуру імпорту можна побачити на рис. 2.8.

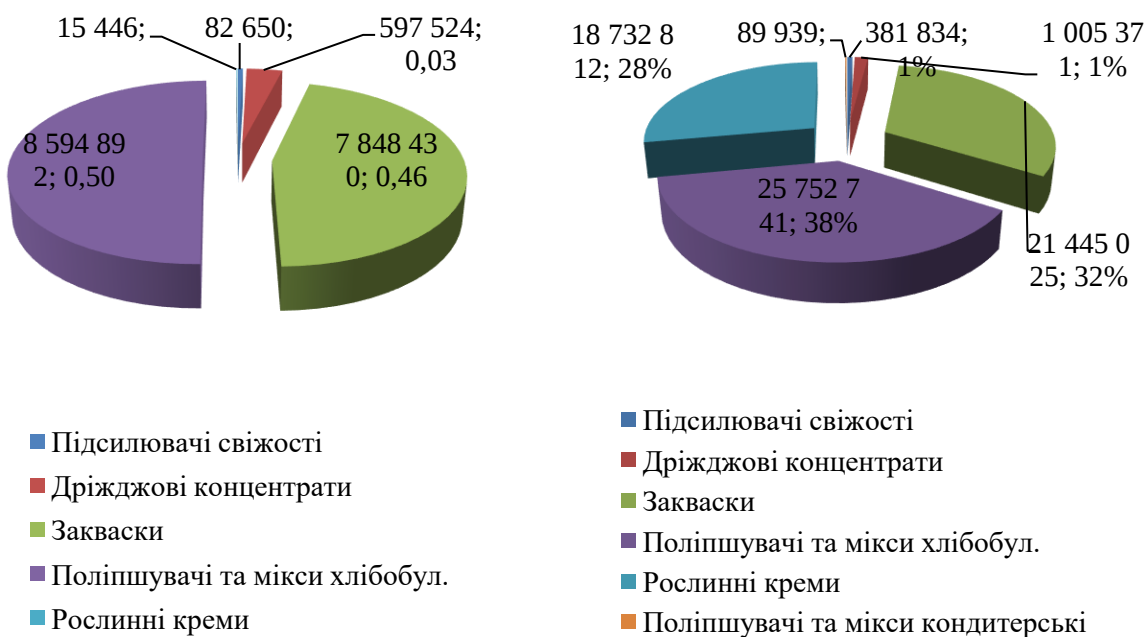

Рис. 2.8. Асортимент імпорту ТОВ «Пуратос Україна» у 2020 та 2022 рр., грн та %.

Джерело: розроблено за [40]

Валову частку у збільшенні обсягів імпорту займають поліпшувачі та мікси для хлібобулочних виробів, хоча вона й скоротилась до 38% (з 50% у 2019 році).

Узагальнення та аналіз даних, що характеризують доходи та витрати ТОВ «Пуратос Україна» за 2020-2022 роки надано на діаграмі (рис. 2.9).

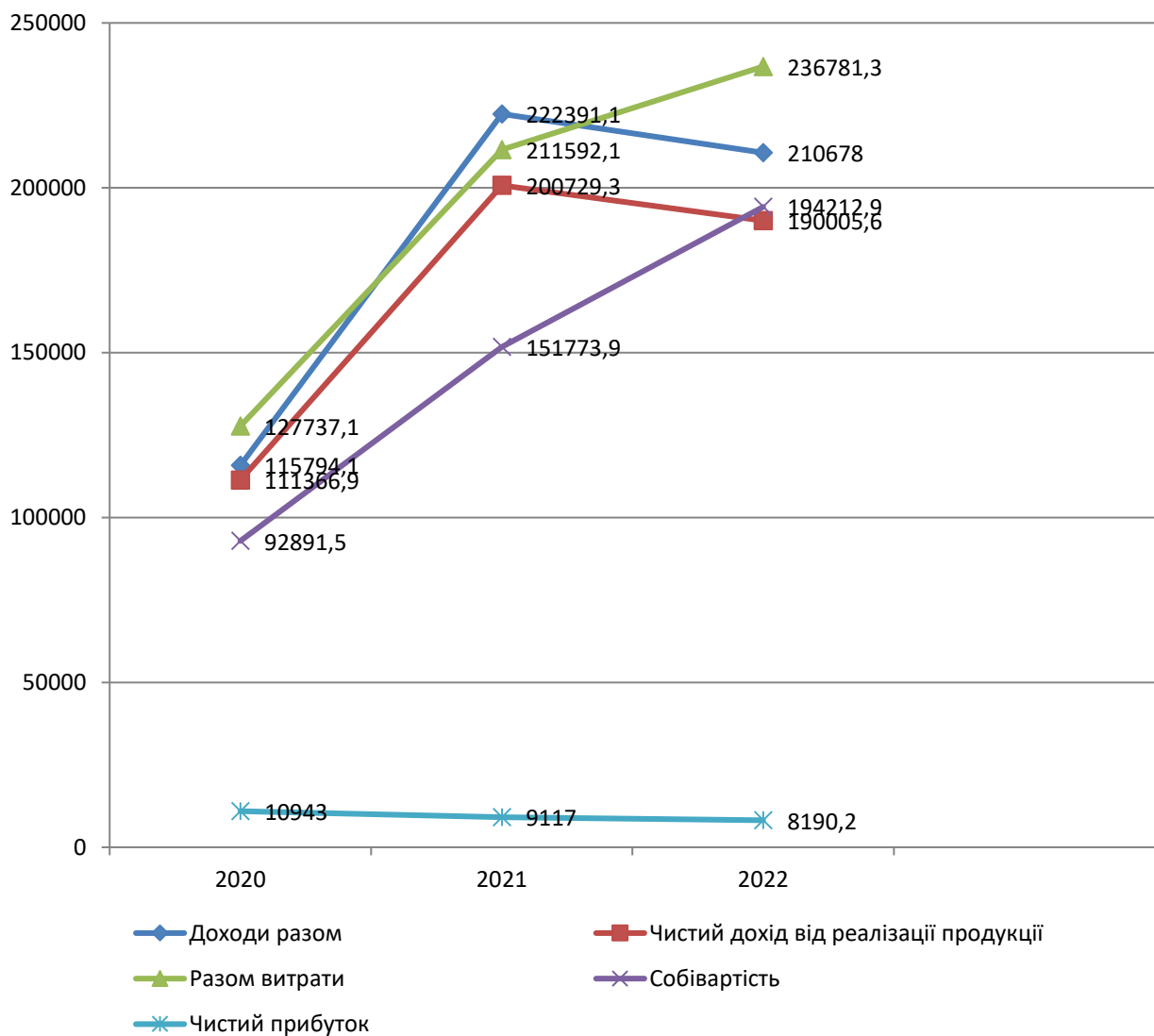

Рис. 2.9. Динаміка доходів та витрат ТОВ «Пуратос Україна», 2020-2022, тис. грн.

Джерело: складено автором за [40]

Можна відзначити, що на українській філії ТНК в цілому непогана ситуація, зважаючи на той стан, в якому опинилась економіка країни у 2022 році. Зниження показників чистого прибутку та доходів пов'язане, перш за все, із зростанням витрат та собівартості продукції через утруднення логістики, підвищенням цін на ресурси і різким падінням курсу гривні.

У 2022 році ТНК заснувало Фонд Відновлення Хлібної Галузі України для матеріальної та технологічної підтримки українських підприємств хлібобулочної та кондитерської галузей, що постраждали внаслідок російської агресії. Основною метою Фонду є відновлення пошкоджених виробничих ліній та закупівлі сировини для виробництва. Як постачальник інгредієнтів для виробництва хліба та кондитерських виробів, “Пуратос Україна” усвідомлює особливу важливість харчової галузі для фізичного виживання людей і для збереження цивілізаційних, культурних, гуманістичних цінностей, таких як впевненість у завтрашньому дні та стабільний розвиток. Саме тому вкрай важливо якнайшвидше відновити зруйновані харчові підприємства.

Компанія **PepsiCo** є одним з найбільших в Україні виробників продуктів харчування та напоїв. один із лідерів українського ринку харчових продуктів та напоїв.

Рис. 2.10. Основні показники діяльності PepsiCo на ринку України

Джерело: [41]

В Україні компанія має три підприємства: два виробничі комплекси в Миколаївській області з виробництва снеків та напоїв, та молокопереробний завод у Київській області, де зараз виробляється дитяче харчування, молочна продукція та соки. Компанія PepsiCo виготовляє найрізноманітніші напої та є одним із провідних виробників цієї продукції в Україні. У портфелі компанії газовані напої легендарних брендів Pepsi, Mirinda і 7Up, а також холодні чаї Lipton IceTea. Компанія пропонує широкий асортимент соків і нектарів ТМ Sandora і «Садочок», у багатій палітрі яких кожен неодмінно зможе знайти свій смак. PepsiCo є одним з провідних виробників снеків в Україні. Компанія представлена портфелем картопляних чипсів Lay's, а також екструдованих снеків Cheetos, кукурудзяними чипсами Doritos та сухариками "ХрумTeam". На українському ринку PepsiCo також пропонує продукцію дитячого харчування ТМ «Агуня». Молочний бізнес PepsiCo в Україні - це натуральні, якісні молочні й кисломолочні продукти, які радують споживачів протягом багатьох років. Унікальна для Європи категорія молочних продуктів представлена в Україні чотирма брендами PepsiCo. Йогурти та сиркові десерти «Чудо» та «Марійка» — справжня солодка насолода, «Слов'яночка» — традиційна якість та смак, а бренд дитячого харчування «Агуня» — спеціально для малюків від 6 місяців. За час, що компанія працює в Україні вона стала одним із найкрупніших інвесторів в економіку та платників податків до бюджету, одним із найбільших в Україні переробників сирого молока, сезонних овочів та фруктів [41].

Компанія **«Кока-Кола Беверіджиз Україна»** є частиною ТНК Coca-Cola HBC Group, яка є другим у світі та самим великим у регіоні Європа ботлером «КокаКола». Coca-Cola HBC Group діє у 28 країн світу, вона є власником 59 заводів з 289 розливними лініями та виробляє газовані напої, бутильовану воду, соки, холодні чаї і енергетичні напої. В Україні ТНК відкрила представництво у 1992 році, сьогодні український підрозділ виготовляє продукцію як для українського ринку, так і для молдавського та має назву Coca-Cola HBC Ukraine & Moldova, а також експортує продукцію з України до Вірменії та Польщі.

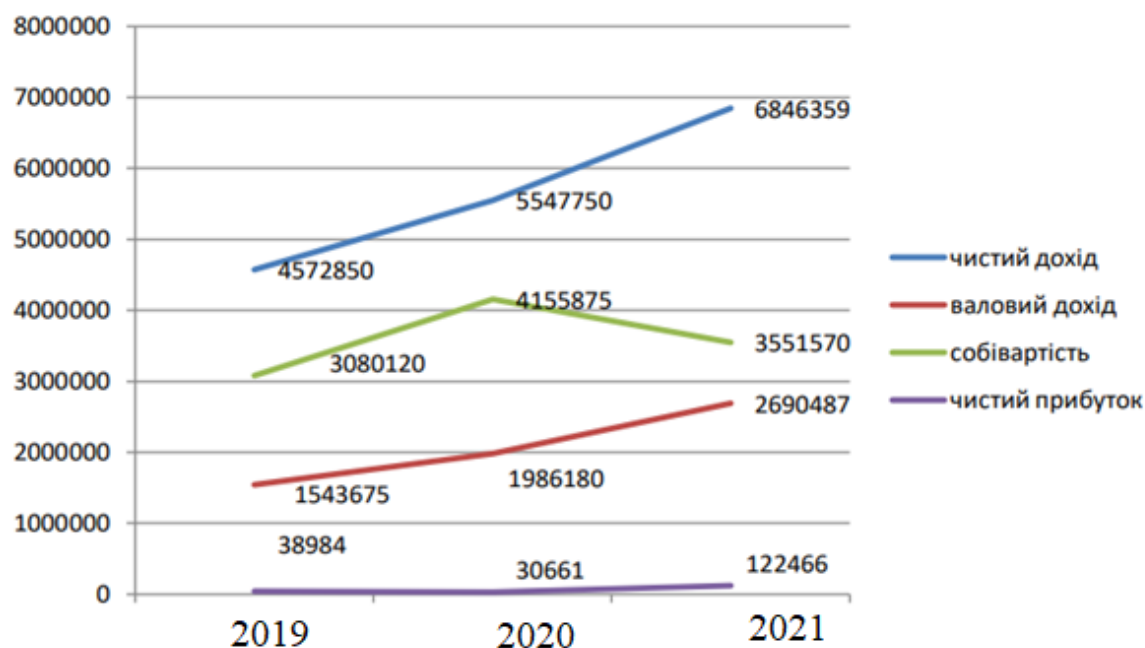

Рис. 2.11. Динаміка основних фінансових показників діяльності українського підрозділу «Кока-Кола», 2019-2021 рр.

Джерело: [42]

Виходячи з наданих на графіку даних можна зробити висновок, що показник чистого доходу від реалізації продукції зростає, виручка від реалізації зросла практично на 25%, собівартість зменшилась на 14,5%, валовий зріс за три роки на 35,5%.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності українського підрозділу ТНК Кока-Кола зробимо через аналіз обсягів експорту виробленої в Україні продукції.

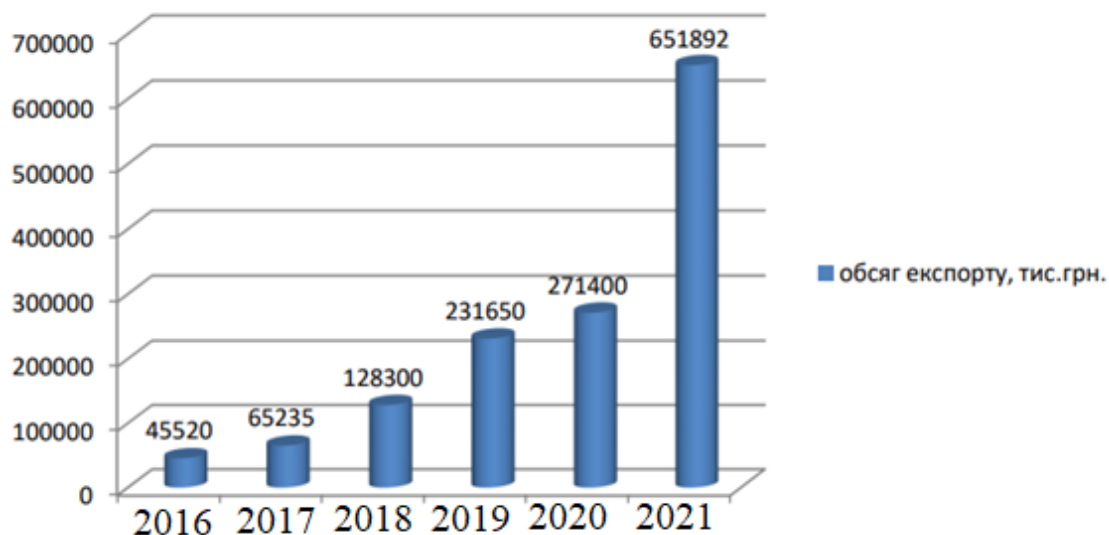

Рис. 2.12. Динаміка експорту підприємства «Кока-Кола Беверіджиз Україна», 2016- 2021 рр.

Джерело: розроблено автором на базі [42]

Робимо висновок, що експорт мав позитивну динаміку, що можна пояснити тим, що з 2016 року український підрозділ став виробляти продукцію не лише для ринку України, але й для Молдови.

Основні фінансові показники компаній, що виробляють в Україні снеки та напої можна побачити на рис. 2.13.

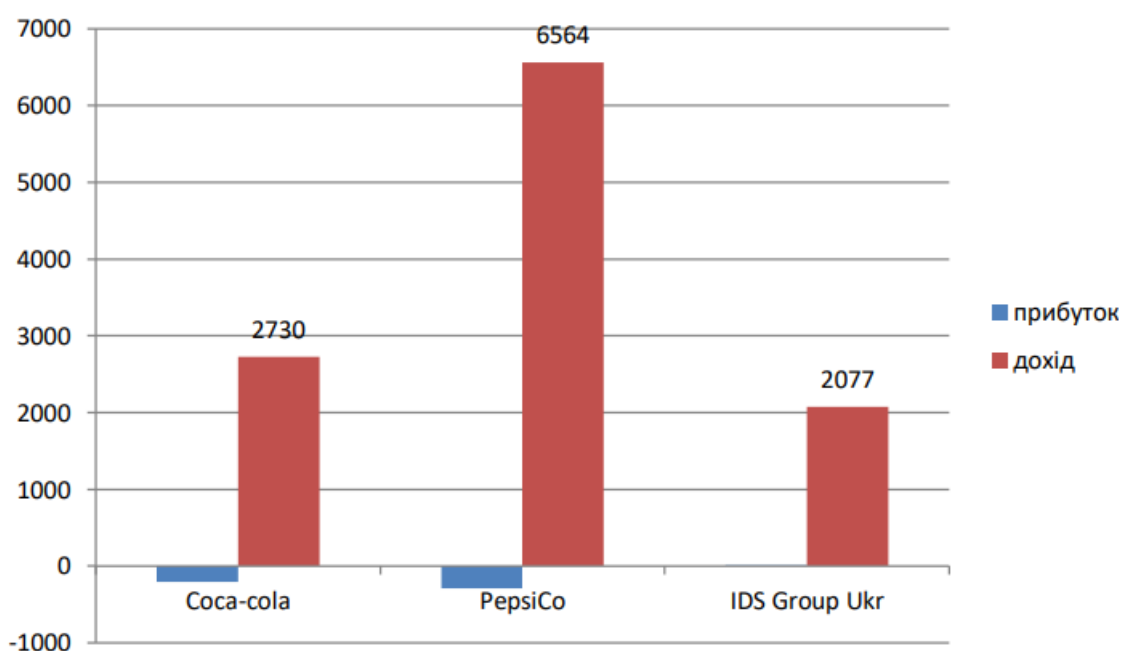

Рис.2.13. Показники доходу та прибутку лідерів в виробництві напоїв та снєків в Україні за 2021 р.

Джерело: побудовано за [43]

Таким чином, за розміром доходів серед 3-х основних представників ринку напоїв та снєків в Україні PepsiCo є компанією-лідером із доходом у розмірі 6564 млн грн. Але IDS Group Ukraine, що є виробником «Моршинської» та «Миргородської», є основним гравцем на ринку бутильованої мінеральної та питної води, хоча її основним конкурентом є BonAqua, яка входить до складу Coca-Cola.

Unilever – один із провідних світових постачальників косметики, засобів особистої гігієни, догляду за оселею, продуктів харчування та морозива з продажами у понад 190 країнах і продуктами, якими щодня користуються 3,4 мільярда людей. Компанія налічує 127 000 співробітників, а обсяг продажів у 2022 році склав 60,1 мільярда євро. Компанія відкрила своє представництво в Україні 1 травня 1993 року. Через п'ять років, у 1998 р, внаслідок стрімкого розвитку бізнесу в країні було прийнято рішення про реєстрацію Товариства з обмеженою відповідальністю “Юнілівер Україна” з центральним офісом у Києві. 1 червня 2016 року компанія відкрила чайну фабрику потужністю 2 тис.тон чаю в рік в Гостомелі, Київська область. На будівництво підприємства площею в 9 тис. м² компанія витратила 8,3 млн євро. На заводі виробляють чай марок Lipton, Brooke Bond та Бєсїда [44].

Таким чином, можна побачити, що в українській економіці широке поширення отримали потужні виробничі компанії харчового сектору, які спеціалізуються на виробництві товарів для щоденного вжитку, таких як напої, снєки тощо.

1.3. Чинники, що впливають на діяльність та розвиток ТНК харчової промисловості в Україні

Сьогодні на ринку харчової промисловості України, як у всьому світі, можна виділити декілька характерних тенденцій, серед яких (Рис. 2.14):

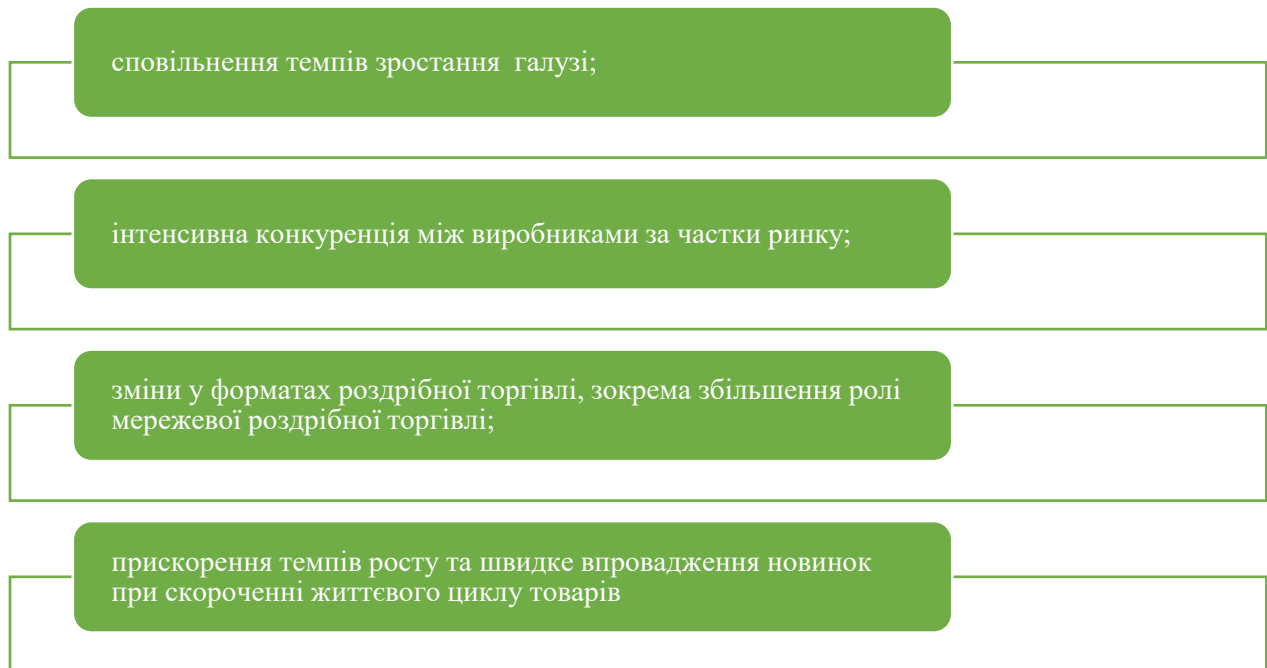

Рис. 2.14. Основні тенденції розвитку ринку харчової промисловості в Україні
Джерело: складено за [43]

Якщо казати про вплив війни, то ситуація із функціонування харчової промисловості є доволі неоднозначною та неоднорідною, та залежить від регіону знаходження підприємства. Так, наприклад, західно-центральні області України в цілому показують приріст активності в цій галузі, натомість в прифронтових зонах підприємства змушені призупиняти виробництво.

Незважаючи на війну, харчова промисловість залишається однією з найоптимістичніших галузей і в українській переробці. З одного боку, харчовики теж зазнали великих втрат, адже поламано ланцюги постачання та заблоковано морські шляхи експорту, в окремих регіонах пошкоджено виробничі потужності. З іншого — харчова галузь демонструє відносну стійкість на тлі інших видів діяльності. Галузі, які забезпечують базові потреби населення, мають повсякденний попит як у країні, так і поза її межами.

Згідно з результатами опитування, саме виробники продуктів харчування найчастіше працюють на 100 та більше відсотків потужності порівняно з

довоєнним періодом. Харчова галузь найкраще зберігає свій потужний потенціал і годує не лише громадян, а й економіку країни під час війни. Харчова галузь також добре реалізує свій експортний потенціал. Станом на вересень кожне друге підприємство галузі (53%) повідомляє, що не припиняло експортувати взагалі. Водночас лише 15% експортерів харчової промисловості не змогли відновити експортну діяльність (16% на рівні країни). Попри позитивні зміни, харчовики відчують серйозні логістичні труднощі при експорті. В галузі частіше скаржаться на черги на західних кордонах (68% опитаних) і морську блокаду (62%). При цьому саме харчова промисловість найменше відчуває падіння попиту на їхню продукцію на зовнішніх ринках — лише 15% опитаних (для всіх опитаних у середньому 26%). Це відображає певну безальтернативність української продукції на міжнародних ринках, ще й в умовах глобального зростання цін. У результаті 17% харчових підприємств за останні три місяці експортували в 11 і більше країн (11% серед усіх опитаних) [32].

Торговельна статистика, яка є доступною, незважаючи на обмеження воєнного часу, лише підтверджує зростання ролі як харчової переробки, так і всього агропромислового комплексу. За січень—липень 2022 року експорт аграрних товарів (і сировини, і готової продукції) досягнув майже 45% від загального обсягу експорту. Звичайно, досі в структурі експорту переважає аграрна сировина. При цьому статистика ще навіть не включає перших місяців роботи зернового коридору. Однак стійкість харчової галузі актуалізує питання розвитку її потенціалу для глибшої переробки аграрної сировини та виходу з нею на зовнішні ринки [45].

Слід також зазначити, що не всі компанії, що працюють в Україні, пішли з російського ринку з початком повномасштабного вторгнення. Так, за даними НАЗК - органу, що відповідає за впровадження комплаєнсу (перевірка на доброчесність), до списку “Міжнародних спонсорів війни” ввійшли такі компанії з переліку харчових ТНК (Рис 2.15).

Рис. 2.15. ТНК харчової промисловості України, що продовжують діяти в росії

Джерело: складено за [46]

Між тим, слід зазначити, що компанії вносять свій вклад у допомогу українцям під час війни. Основні ініціативи можна узагальнити наступним чином (Таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Ініціативи харчових ТНК для відновлення та підтримки України під час війни

ТНК	Ініціатива
Unilever	оголосила про співпрацю з двома соціальними ініціативами – UNBROKEN та U+System, 2 мільйони євро спрямовані на створення умов для професійного лікування українців, які постраждали внаслідок війни. 1 мільйон євро виділено на проєкт UNBROKEN. В межах проєкту проведено реконструкцію відділення щелепно-лицьової хірургії та закуплено спеціальне обладнання для відновлення обличчя людям, які отримали травми внаслідок воєнних дій.

	1 мільйон євро виділено на підтримку програми «U+Help», кошти спрямовані на комплексну медичну реабілітацію постраждалих українців. Програма покриває хірургію, протезування, фізичну реабілітацію, слухопротезування та психосоціальну реабілітацію. пожертвувала понад 15 мільйонів євро для надання гуманітарної допомоги українцям проінвестує 20 мільйонів євро у нове виробництво в Київській області, відкриття очікується у 2024 році. Фабрика створить 100 нових робочих місць, забезпечуватиме товарами український ринок, а також вироблятиме продукцію для інших ринків Європи.
PepsiCo	спільно з продовольчими фондами - Foodbank Україна та Food Foundation UA, провела низку волонтерських заходів протягом 2023 року, зібрали продуктові набори для мешканців у Харківській, Херсонській та Миколаївській областях, м. Бородянка, Київської області, міст Ірпінь, Харкова та Одеси для тих, хто втратив житло. Відкрила локацію для Благомай Hub – інструменту для створення можливостей та захисту дітей із вразливих груп населення, для психологічної підтримки, розвитку особистості та лідерства.
Nestlé	вклали 30 млн швейцарських франків і досягли домовленостей щодо інвестування близько \$40 млн для створення четвертого виробничого майданчика на заході України. передала на допомогу понад 4200 т продуктів харчування на суму понад 540 млн грн. Підтримує реабілітаційний центр «UNBROKEN», який допомагає військовим і цивільним українцям з протезуванням та реабілітацією В межах ініціативи UkraiNEST Foundation, створеної співробітниками Nestlé в Україні передано 291 656 швейцарських франків на відновлення пошкодженого внаслідок бойових дій житла співробітників
Пуратос Україна	Фонд Відновлення Хлібної Галузі України заснований для матеріальної та технологічної підтримки українських підприємств хлібобулочної та кондитерської галузей, що постраждали внаслідок російської агресії. Основною метою Фонду є відновлення пошкоджених виробничих ліній та закупівлі сировини для виробництва через надання грантів у сумі від 100000 до 1000000 євро.

Джерело: складено за [47; 48]

Також доцільно розглянути функціонування основних харчових ТНК в Україні та оцінити їх загальний вплив на національну економіку. В цілому аналіз діяльності ТНК в Україні дає можливість виявити ряд позитивних та негативних чинників, що впливають на економіку України (Рис. 2.16).

Позитивні чинники	Негативні прояви:
• 1) Покращення виробничої бази України. Побудова нових підприємств, модернізації або розширення існуючих. • 2) Впровадження досягнень науково-технічного прогресу в країні. Імпорт технологій дозволяє покращити якість продукції, підвищити її рівень конкурентоздатності на світових ринках, сприяє зростанню експорту. Покращення умови праці робітників. • 3) Сприяння реструктуризації економіки. Діяльність ТНК на території України призвело до зміни у структурі видів економічної діяльності. • 4) Посилення процесів інтернаціоналізації і глобалізації. Активізація залучення вітчизняної економіки у світові процеси та вихід на нові ринки товарів та послуг. • 5) Створення нових робочих місць	• 1) ТНК використовують українську економіку як сировинну базу. • 2) Ведення бізнесу у видах економічної діяльності, які вигідні міжнародним компаніям, а не економіці України. Поряд з активною діяльністю ТНК у галузях зі швидким оборотом капіталу й забезпеченими ринками збуту спостерігається недостатній рівень інвестицій у інші, дуже важливі для української економіки, види економічної діяльності. • 3) ТНК демонструють соціальну відповідальність, проте часто використовуються недоліки українського законодавства у сфері охорони навколишнього середовища і ін. • 4) Ухилення від податків через механізми трансферного ціноутворення. • 5) Спроможність ТНК впливати на ціноутворення в країні, поглинання вітчизняних виробників, залежність української економіки від діяльності міжнародних компаній

Джерело: розроблено за [49; 50]

Таким чином, можна зазначити, що активізація діяльності ТНК стимулює позитивні зрушення відносно функціонування економіки України, до яких відноситься концентрація інвестиційних ресурсів в пріоритетних напрямках економічного розвитку в умовах, коли інвестиційні можливості самої України є обмеженими можливостями державного бюджету; більш активне забезпечення фінансовими ресурсами промисловості та наукових і технологічних розробок, прискорення темпів науково-технічного розвитку та прогресу; посилення експортного потенціалу української економіки й міжнародної конкурентоздатності товарів; демонополізація продуктових ринків; прогресивні структурні зміни у комплексі народного господарства; розвиток коопераційних зв'язків та конкурентного економічного середовища.

Розвиток та функціонування підрозділів ТНК призводить до зростання кількості робочих місць як на самих підприємствах, що є підрозділами ТНК, так і опосередковано, тому що зростають робочі місця на підприємствах, які працюють у кооперації з ТНК; збільшення показників експорту, впровадження сучасних іноземних технологій, покращення якості товарів; покращення умов для внутрішніх постачальників, підвищення рівня кваліфікації місцевих робітників, збільшення інвестиційно привабливості та конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки до Розділу 2

В системі промисловості України харчова промисловість є однією з найбільших галузей, це складна виробнича система, яка включає понад 20 галузей, які виробляють продукти харчування, до яких належать цукор, борошно та крупи, олія та жири, хліб, вино, овочеві консерви, риба, молоко, м'ясо, вино, солодощі, промисловість, тютюн тощо. Аналіз експортних показників свідчить, що загалом перероблена харчова продукція в 9 разів менше за тоннажем експорту і формує в два рази меншу частину його вартості (від 15,2 % до 32,6 %) у структурі товарного експорту України проти відповідної сировинної.

Після отримання незалежності, ТНК розглядали Україну як великий ринок для своїх товарів та послуг, а також як джерело дешевої робочої сили та природних ресурсів. Їхнє зацікавлення у входженні в українську економіку зумовлене також низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що має корені у специфіці функціонування підприємств у часи СРСР.

Можна зазначити, що активізація діяльності ТНК стимулює позитивні зрушення відносно функціонування економіки України, до яких відноситься концентрація інвестиційних ресурсів в пріоритетних напрямках економічного розвитку в умовах, коли інвестиційні можливості самої України є обмеженими можливостями державного бюджету; більш активне забезпечення фінансовими ресурсами промисловості та наукових і технологічних розробок. Розвиток та

функціонування підрозділів ТНК призводить до зростання кількості робочих місць як на самих підприємствах, що є підрозділами ТНК, так і опосередковано, тому що зростають робочі місця на підприємствах, які працюють у кооперації з ТНК; збільшення показників експорту, впровадження сучасних іноземних технологій, покращення якості товарів; покращення умов для внутрішніх постачальників, підвищення рівня кваліфікації місцевих робітників, збільшення інвестиційно привабливості та конкурентоспроможності національної економіки.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ДІЯЛЬНОСТІ ТНК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Заходи зі стимулювання діяльності ТНК харчової промисловості під час війни в Україні

У зв'язку з війною росії проти України слід відмітити сильне загострення проблем бізнес-стратегії та постійного розвитку представництв, філій та дочірніх компаній міжнародних ТНК на території України. ТНК, що залишаються та працюють на території України, стикаються з проблемами, що пов'язані з логістичними витратами, необхідністю підтримки КРІ, ризиками діяльності.

Слід сказати, що влада Україна розробила низку заходів, які мають спростити діяльність підприємств та ведення бізнесу в умовах воєнного стану. Ці заходи стосуються і підприємств галузі харчової промисловості. Серед них слід зазначити наступні (Рис. 3.1).

Також слід зазначити, що на період воєнного часу в Україні уряд не планує зупиняти розпочаті до повномасштабного вторгнення економічні реформи. Більше того, уряд має їх посилювати, що найшвидше виконати ті рекомендації, які надала Європейська комісія. Зокрема, реформи стосуються забезпечення верховенства права, подальшої розробки та впровадження антикорупційних заходів, а також подовження цифровізації усіх процесів, починаючи від надання всіх видів державних послуг.

1. Скасування вимог щодо отримання ліцензій та дозволів на більшість видів діяльності.

- Постанова Кабміну №314 від 18.03.2022 р. запровадила принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо

2. Зміни в Трудовому законодавстві України.

- Лібералізація трудових відносин під час дії воєнного стану.
- Постанова КабМіну №212-р від 11.03.2022 р надає право юридичним особам здійснювати платежі з рахунків, на які було накладено арешт на виплату заробітної плати в розмірі не більше 5 мін. зарплат в місяць на одного працівника; сплату податків, зборів та єдиного внеску.

3. Зміни в оподаткуванні.

- Зміни до Податкового кодексу передбачають тимчасовий механізм оподаткування. Зокрема, підприємства з обсягом доходу до 10 млрд гривень мають право стати платниками єдиного податку 3-ї групи зі ставкою податку 2% від доходу (замість 18% податку на прибуток); ПДВ (20%) з операцій на території України не застосовується; відсутнє обмеження кількості працівників.
- зміни передбачають зупинення податкових перевірок.
- пеня за порушення податкового законодавства не нараховується

5. Послаблення у податковій звітності та сплати податків.

- право подати податкову та іншу звітність протягом 90 календарних днів після скасування правового режиму воєнного стану.

6. Спрощення вимог до маркування харчової продукції.

- Постановою КабМіну №234 від 9.03.2022 р, оператори ринку харчових продуктів та кормів можуть здійснювати реалізацію продукції з інформацією викладеною іноземною мовою.

9. Заходи з підтримки аграрних підприємств.

- дозволено використовувати бензин та дизпаливо, що відповідає екологічному стандарту Євро 2 та Євро 3;
- на час воєнного стану скасовано процедури із сертифікації насіння, зокрема, шляхом визнання іноземних сертифікатів, а також необхідність реєстрації сільськогосподарської техніки.

Рис. 3.1. Заходи для спрощення ведення бізнесу в харчовій галузі в умовах воєнного часу

Джерело: складено за [51].

Серед ефективних заходів для відновлення підприємств у період воєнного часу є допомога з їх передислокації з зони бойових дій в найбільш безпечні

регіони України, тому урядом було впроваджено Програму переміщення промислових підприємств, причому у пріоритеті були й є саме представники «харчової промисловості, товари яких потрібні для поповнення державних резервів» [52].

Важливим для підтримки діяльності ТНК є й ті заходи, що впроваджуються в рамках подальшої інтеграції України до ЄС. Реалізація євроінтеграційних перетворень у промисловості поряд з реформами в цій сфері за іншими напрямками відкрила шлях до початку офіційних переговорів з Україною про приєднання до ЄС – на основі представленого Єврокомісією 8.11.2023 щорічного звіту про розширення.

У сфері «Технічні бар'єри у торгівлі» досягнуто прогресу в напрямі реформування системи технічного регулювання паралельно із започаткованим наприкінці 2020 р. процесом попереднього оцінювання української інфраструктури якості європейськими експертами з метою укласти Угоди АСАА. Приймали національні, міжнародні та європейські стандарти, нові редакції технічних регламентів та вносили зміни до чинних на основі європейських директив, підвищували інституційну спроможність та покращували практику діяльності українських органів системи технічного регулювання. Уряд прийняв план заходів, спрямованих на подальше вдосконалення вітчизняної системи технічного регулювання на період до 2025 р. [53]

Завершено інституційну реформу сфери інтелектуальної власності та імплементацію відповідного законодавства, що надзвичайно важливо для пришвидшення інноваційного розвитку та інвестиційної привабливості України. Результатом реформи стало створення Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ, ІР-офіс). Це нова інституція для української системи інтелектуальної власності, подібні функціонують в розвинених країнах світу. Загалом у сфері інтелектуальної власності Україна продемонструвала найвищий рівень виконання Угоди про асоціацію з ЄС, імплементувавши у власне правове поле 98 % передбачених документом нормативних актів. Зокрема, прийнято Закон України «Про авторське право і

суміжні права» [54], посилено кримінальну й адміністративну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності.

У сфері *«Навколишнє природне середовище»* прийнято низку Законів України, спрямованих на:

1. запуск реформи управління відходами [55] (передбачено: створення нової дієвої дозвільної системи в цій сфері; запровадження децентралізації управління відходами, багаторівневого планування; розбудову інфраструктури; розширення відповідальності виробника за європейським принципом «забруднювач платить»);
2. забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією [56];
3. удосконалення законодавства у сфері користування надрами [57] (передбачено зменшення надмірного державного впливу на галузь, розвиток конкуренції та легалізацію відносин у сфері користування надрами).

У сфері *«Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі»* 6.06.2023 набув чинності Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2023/1077 від 31.05.2023 про продовження ЄС ще на рік (до червня 2024 р.) заходів з тимчасової лібералізації торгівлі з Україною, які охоплюють скасування всіх мит, квот і торговельних захисних обмежень щодо українського експорту, відповідно до Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30.05.2022. Це дає змогу орієнтувати більшу частину експорту товарів з України до ЄС, нарощувати й диверсифікувати постачання української продукції на європейські ринки.

Завдяки вжитим заходам і реалізованим ініціативам промисловість функціонує та демонструє стійкість до викликів і ризиків війни, попри безпрецедентні пошкодження, втрати й руйнування. Надалі варто зосередитися на створенні умов для роботи промисловості на зміцнення обороноздатності країни (оборонне замовлення, замовлення обладнання для військових, одягу й взуття, ліків, продовольства тощо), що підтримуватиме українські виробництва, а також на розширенні програм для переробних підприємств, опрацюванні нових

експортних маршрутів і побудові транспортно-логістичних зв'язків усередині країни, використанні можливостей, які виникають для України як країни кандидата на вступ до ЄС – щодо нарощування торгівлі згідно з умовами лібералізації, розбудови взаємовигідного співробітництва за перспективними напрямками тощо.

Відповідно, ключовими рекомендаціями щодо подальших кроків у відносинах з ЄС є:

- Домовленості про продовження повного безмитного доступу на ринок ЄС, що включає також незастосування тарифних квот та захисних заходів. Це має бути як короткочасним завданням (продовження заходів ще на рік), так й довгостроковою метою. Узгодження повного скасування обмежень доступу важливо для забезпечення додаткових стимулів інвестувати у розвиток сектору ще до моменту набуття членства в ЄС. Таке рішення може бути в принципі прийнято у межах Угоди про асоціацію, але має бути комуніковане як елемент підготовки до членства в ЄС;
- Підтримка політичних зусиль України, ООН та Туреччини із розширення товарної номенклатури та переліку портів, що включені у зернову угоду, для збільшення у тому числі можливостей експорту в ЄС;
- Подальші зусилля з реалізації кроків, передбачених «Шляхами солідарності» ЄС, для послаблення логістичних обмежень торгівлі;
- Зусилля з подальшої інтеграції у спільний ринок ЄС у межах Угоди про асоціацію, зокрема через взаємне визнання систем оцінювання для промислових товарів (АСАА), визнання еквівалентності для продовольства, нових кроків з інтеграції у ринок державних закупівель тощо;
- Укладення нових угод про вільну торгівлю з партнерами ЄС для застосування преференційних правил кумуляції походження у визначенні походження товарів у межах Регіональної конвенції про пан-євросередземноморські преференційні правила, а значить участі та побудові нових ланцюгів доданої вартості. Ці заходи важливі для економічної інтеграції України в ЄС для подолання наслідків війни, а також як частина підготовки до

членства в ЄС. І всі ці заходи потребують постійної адвокації в ЄС, де, незважаючи на війну, рівень готовності до розширення спільного ринку та включення в нього України залишається нерівномірним як серед країн-членів, так й серед різних стейкхолдерів [58].

Після того, як війська РФ заблокували українські порти, країна фізично не може вивезти великі обсяги продукції на експорт. Тому важливо знайти стимули для запровадження переробки в Україні. Уряд має намір зменшити фізичні обсяги сировинного експорту, але не втратити обсяги експортної виручки. Тому зараз фокусується на глибокій переробці. Для цього зараз, під час війни, він видає гранти в різних секторах економіки на умовах співфінансування в пропорції 20 на 80, тобто бізнес вкладає 20% своїх коштів, а 80% додає держава. Також зараз іде діалог про введення мита на експорт сировини аби стимулювати глибоку переробку в Україні.

Коротко ці основні кроки можна узагальнити у вигляді наступної схеми (Рис. 3.2).

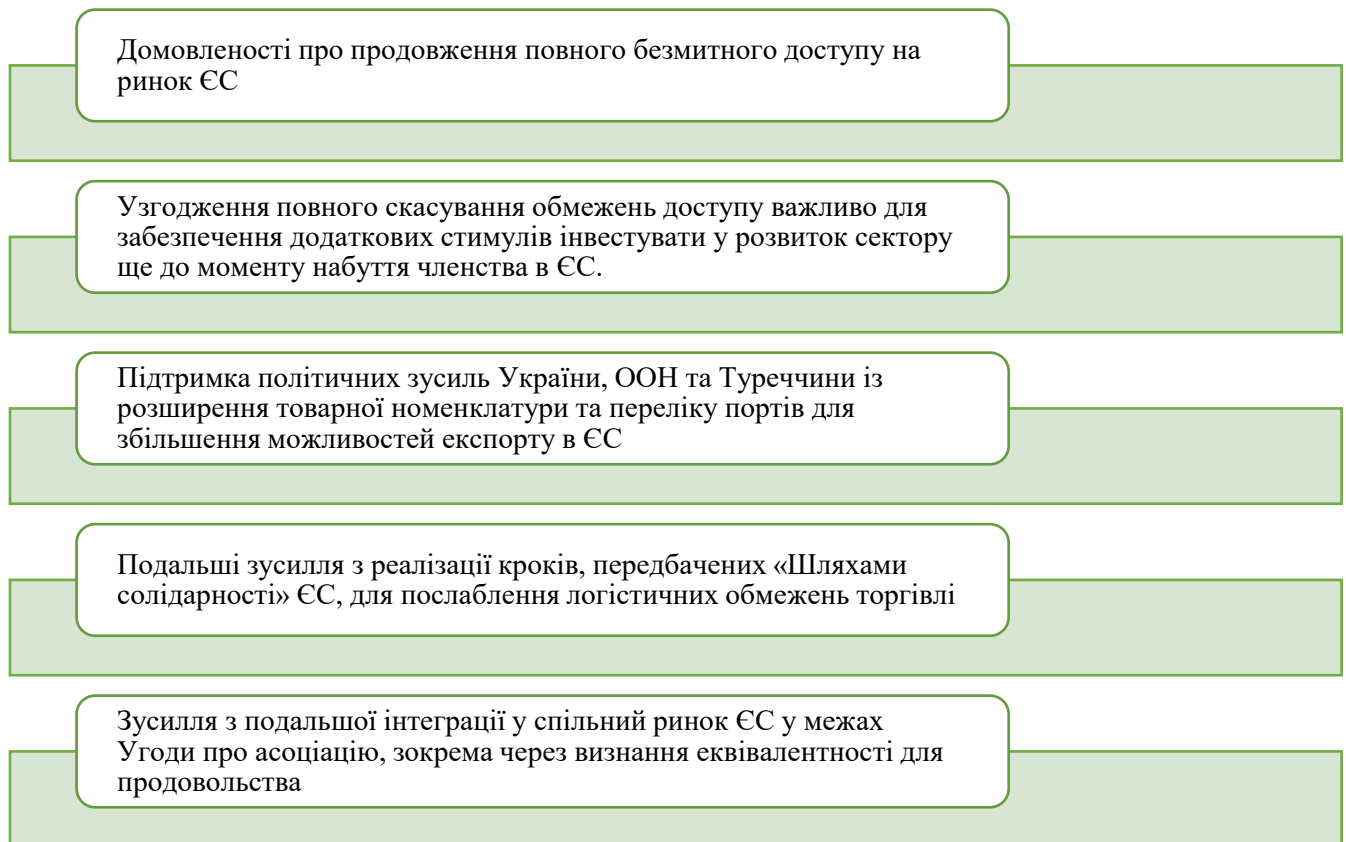

Рис. 3.2. Ключові рекомендації щодо подальших кроків у відносинах з ЄС для активізації діяльності ТНК харчової галузі в Україні

Джерело: авторська розробка

3.2. Повоєнна підтримка та залучення іноземного капіталу ТНК для розвитку харчової промисловості України

Харчова промисловість є важливою галуззю для реалізації національної економічної стратегії, від якої залежить добробут українського народу, а стрімке зростання виробництва є однією з основних умов подолання кризової тенденції та досягнення сталого економічного зростання. Особлива роль харчової промисловості в розвитку кожної країни визначається соціальною значимістю продуктів, необхідних для життя і здоров'я людини. Харчова промисловість виступає організатором та інтегратором агропромислового комплексу, що сприяє розвитку інших галузей-учасників агропромислового ринку. На сучасному етапі розвитку в Україні харчова промисловість є однією з головних галузей для поповнення державного бюджету, також вона відіграє важливу роль у створенні ВВП. Крім задоволення внутрішнього попиту на продовольчі товари та забезпечення робочими місцями населення, це також сприяє залученню в країну прямих іноземних інвестицій з боку транснаціональних корпорацій. За останні десять років харчова промисловість України зазнала найбільшого зростання серед інших галузей національної економіки. Виробництво харчових продуктів, як вже було наголошено раніше, тісно пов'язане із сільським господарством, і, звичайно, неврожаї, циклічні коливання цін на сільськогосподарську сировину та виробничі ресурси мають суттєвий вплив на роботу підприємств галузі харчової промисловості через коливання попиту та пропозиції окремих видів продукції. Вплив на обсяги виробництва має вплив і на населення України та ціни на продукти харчування. На продуктивність галузі впливає наявність і розвиненість сировинної бази, існуючий та потенційний потенціал споживчого ринку, структура національного ринку праці, здатність компаній та виробництв залучати якісний персонал, наявні енергетичні та фінансові ресурси, зручність логістичного та транспортного сполучення, ефективність харчових виробництв [59].

На думку фахівців, основними факторами, що гальмують розвиток харчової промисловості, є (Рис. 3.3):

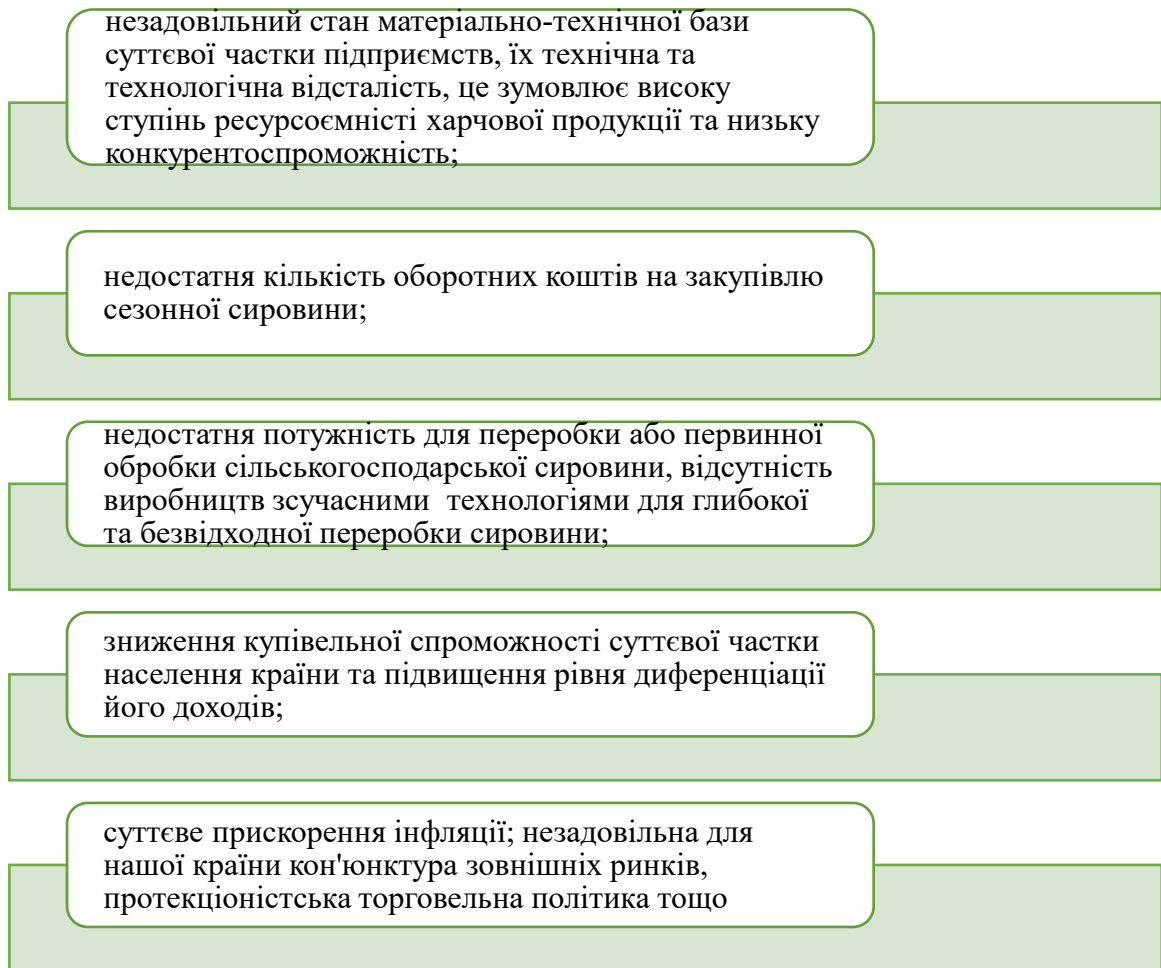

Рис. 3.3. Основні чинники, що гальмують розвиток харчової промисловості України

Джерело: авторська розробка

Інфляція, яка негативно впливає на розвиток харчового виробництва, спричиняє:

1) Зниження попиту на харчовому ринку, що призводить до зволікання з реструктуризацією нерухомого майна підприємств, ускладнює реорганізацію харчової промисловості, впровадження нової технології, розробку нових конкурентоспроможних сортів та видів продуктів і розширення їх пропозиції шляхом їх маркетингу. Проте відсутність вільного капіталу для оновлення

обладнання, впровадження нової техніки, закупівлі сировини змушує підприємство скорочувати виробництво.

2) Підвищення конкурентоспроможності харчової промисловості та зміцнення експортного потенціалу можливе лише шляхом розвитку інноваційної діяльності, модернізації виробництва, технічного оснащення, впровадження сучасних технологій та системи управління якістю, впровадження нових видів продукції [59].

До основним ключових факторів, що підвищують ефективність діяльності підприємств харчової промисловості, на нашу думку, слід зарахувати (Рис. 3.4):

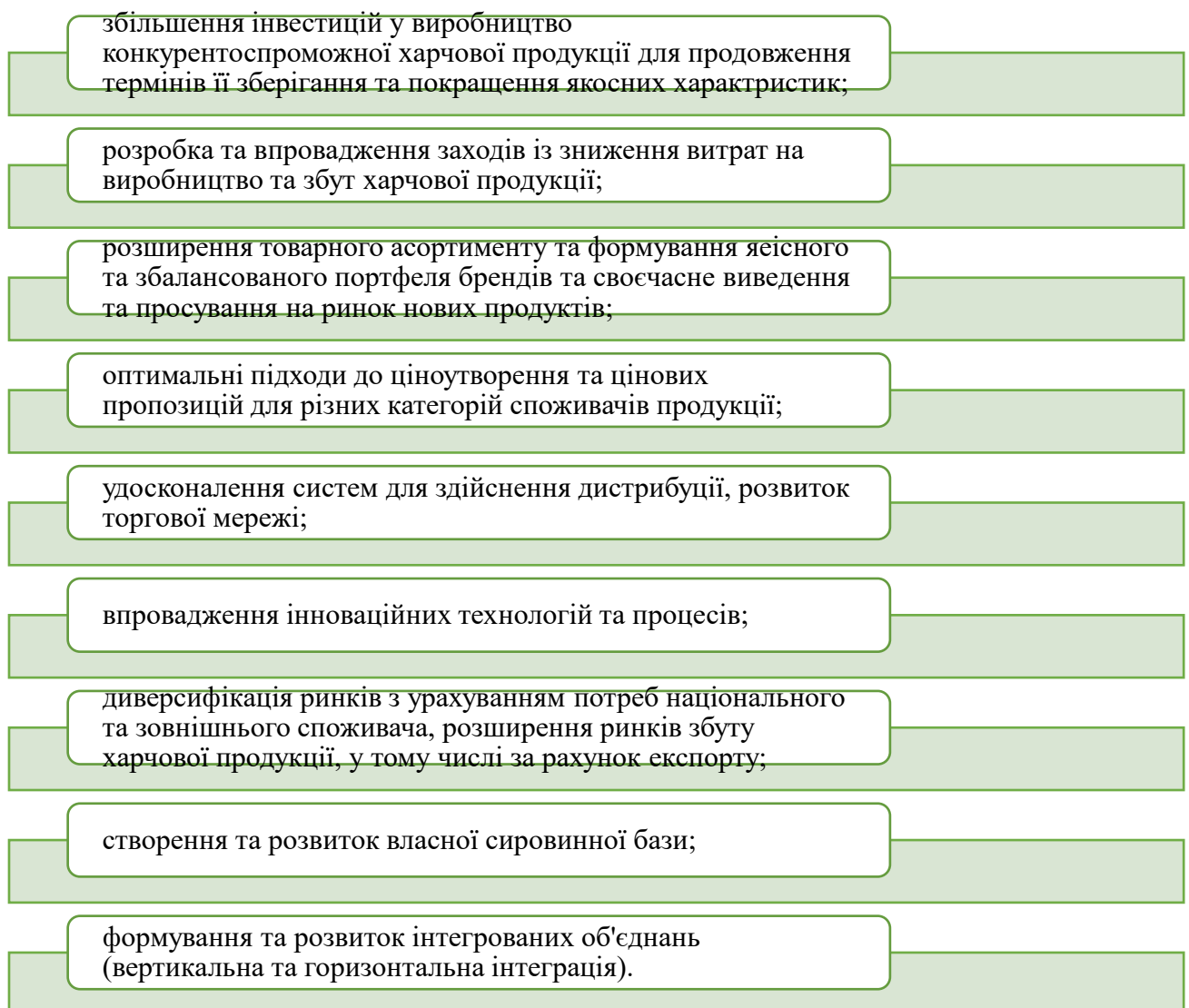

Рис. 3.4. Ключові фактори, що підвищують ефективність діяльності підприємств харчової промисловості

Джерело: авторська розробка

Багатонаціональні та транснаціональні корпорації відіграють важливу роль у процесі глобалізації. Їх стратегія значною мірою визначає розмір і характер торгових шляхів, прямі іноземні інвестиції та потоки капіталу. Детермінанти цієї стратегії самі по собі дуже складні та враховують не лише специфічні для країни фактори, цінності та активи, а й складну взаємодію зовнішніх мереж і національних процесів, а також власні знання, які, всупереч деяким переконанням, є більш впливовими на рівні країни.

Характеристики справжніх ТНК відображаються у складі їхніх правлінь, формі внутрішньої організації, характері та географії операцій, у яких вони конкурують. Розвиток міжнародного бізнесу дозволяє зрозуміти, що еволюція функціонуючої в ньому організаційної структури підсилює соціальну природу сучасного та міжнародного виробництва, а його адаптація до мінливих умов не тільки знижує ефективність конкретного інституту, але й може перешкоджати цьому, оскільки цей процес закономірно пов'язаний зі зміною структури світової торгової системи та появою нових форм і моделей. Збільшення кількості транснаціональних компаній та їхньої діяльності відображається у змінах у структурі секторів та змінах, пов'язаних із географічною структурою діяльності.

Прямі іноземні інвестиції відіграють більшу роль у економіці нашої країни більше, ніж державні можливості фінансування. Вхід прямих іноземних інвестицій у країну передбачає не лише надходження додаткового капіталу, а й унікальне поєднання капіталу, управлінського досвіду, сучасних технологій, доступу до ринку капіталу, збуту та сировини. Проте активність ТНК і потік прямих іноземних інвестицій в Україну є низькими порівняно з іншими країнами Східної Європи та СНД. Прямі іноземні інвестиції дуже мало наповнюють українську економіку. Тому важливо розвивати інвестиційні настрої України для іноземних ТНК. Як відомо, основну частину прямих іноземних інвестицій отримують підприємства національного бізнесу, які вже є сильними гравцями на фінансовому ринку України. В даний час вплив ТНК в економіці України є дуже вагомим [60].

Так, практично визначені глобальними компаніями такі сектори економіки регіонів України (Рис. 3.5):

– виробництво тютюнових виробів:

- ТНК «Japan Tobacco International», «Imperial Tobacco Group», «Philip Morris», «B.A.T.»;

– пивобезалкогольна галузь: пиво, безалкогольні напої

- ТНК – «Coca-Cola», «Pepsi»(викуп «Сандри»), «Orangina Group» (викуп «Росинки»);

– переробка олійних та зернових культур:

- компанії «Bunge» (викуп елеваторів, контроль над експортом зерна; ТМ «Олейна», «Щедрий Дар» тощо);

– переробка молока:

- ТНК «Groupe Lactalis», «Bel Group», «Danone» (Франція), «Юнімілк» (Росія);

– виробництво кондитерських виробів (шоколаду) та концентрованих харчових продуктів:

- ТНК «Nestle» (ТМ «Світоч», «Торчин-продукт», «Крафт Фудз» (ТМ «Корона») та ін.;

– виробництво продуктів побутової хімії та парфумерії:

- ТНК Procter&Gamble (США).

Рис. 3.5. Основні сектори економіки України, де працюють ТНК з виробництва споживчих товарів, переробної та харчової промисловості

Джерело: складено за [59]

Компанії, що котируються на фондовій біржі, придбали або побудували виробничі потужності на території України та стали частиною регіональної економіки використовують тактику знищення потенційних постачальників сировини, агресивні рекламні компанії, створюють так званих «внутрішніх» конкурентів.

Однією з умов привабливості діяльності ТНК є наявність в Україні важливих факторів зростання виробництва. Серед них можна виділити такі (Рис.3.6).

Природно-ресурсний потенціал:

- – Україна володіє значними запасами багатьох видів мінералосировинних ресурсів (вугілля, залізна та марганцева руди, сірка, ртуть, титан, уран, граніт, мінеральні солі тощо) і належну транспортну і добувну інфраструктуру.

Наявність достатньо розвинутої регіональної транспортної інфраструктури

- – трубопроводів, транзитних терміналів, залізниць і автомобільних доріг, мереж електропередач, морських портів – визначає певні переваги України.
- Згідно з оцінками ЖАА, Україна належить до перших 16% країн світу за довжиною асфальтованих доріг, перших 37% – за використанням електроенергії та перших 43% – за рівнем телефонізації.

Відносно дешевою є кваліфікована робоча сила,

- Незважаючи на те, що в Україні частка офіційної зарплати у структурі доходів населення зростає, розрив у вартості робочої сили з розвинутими країнами є досить значним.

Комп'ютерні технології і програмне забезпечення

- дають надзвичайно великі можливості, оскільки не потребують жодного обладнання чи устаткування окрім комп'ютера, а переважна більшість витрат виробничих припадає на робочу силу.
- За рахунок різниці ставок заробітної плати виготовлення того ж програмного продукту в Україні обходиться на кілька порядків дешевше, ніж у США.

Геополітичне розташування України, а також традиційні економічні зв'язки управлінських компаній із компаніями країн Балтії та ЄС що склалися в попередні роки і зберігають своє значення

- – це робить Україну привабливим плацдармом для освоєння ринків зарубіжними країнами.

Рис. 3.6. Умови привабливості для діяльності ТНК в Україні

Джерело: складено за [59]

Однак застаріла інфраструктура підриває деякі з вищезгаданих переваг України.

Однак слід зазначити, що ТНК безпосередньо не загрожують економічній безпеці, оскільки не конкурують з виробництвом. У мінливий час країни з великою інтелектуальною та науково-технічною потужністю та негативним впливом вона здатна дати свій технологічний розвиток у сфері технічної

підготовки, але її можна вважати «компанією» з площами та новими технологіями в регіоні.

На заваді розвитку діяльності ТНК в Україні стають такі проблеми, як (Рис.3.7):

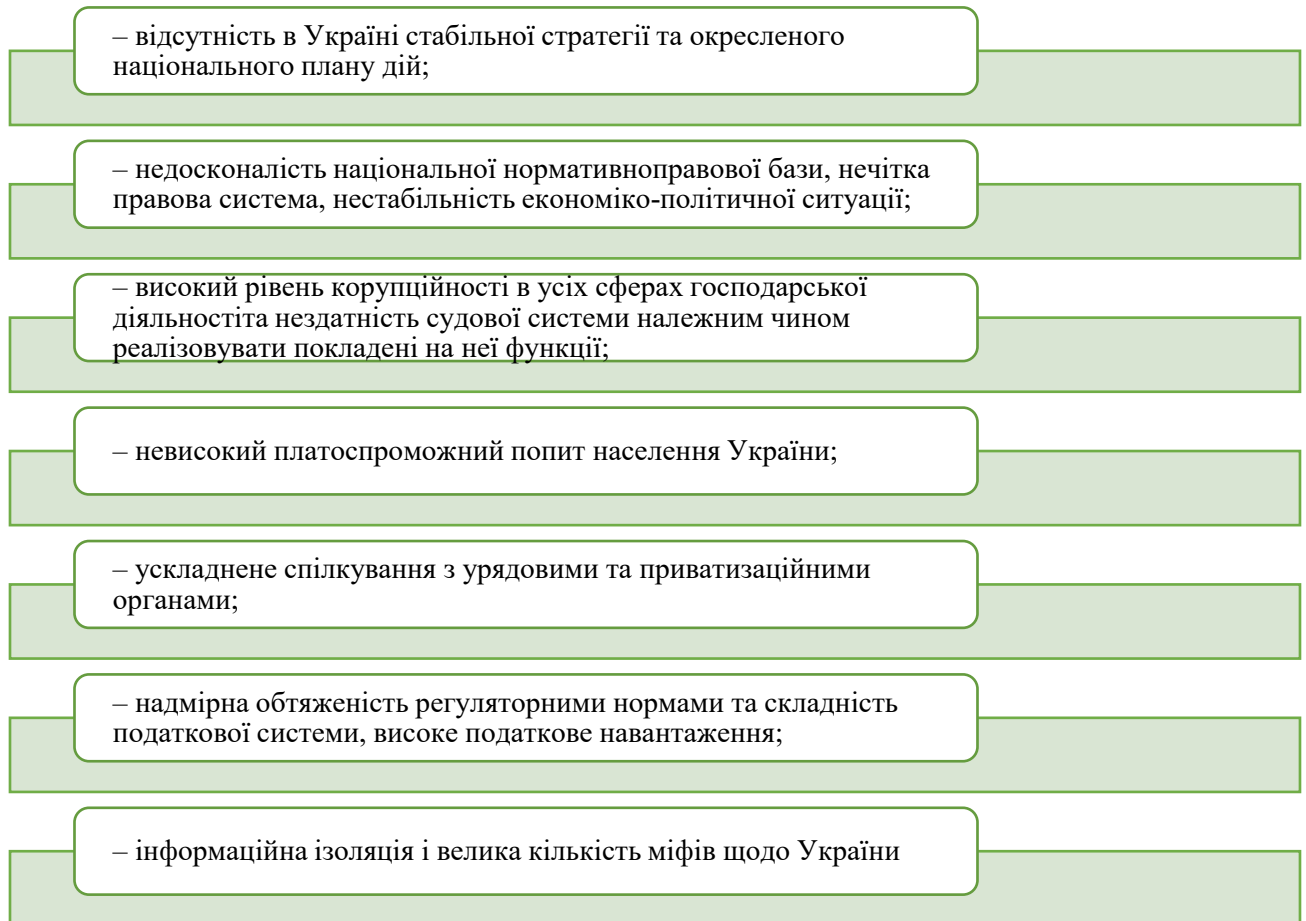

Рис. 3.7. Проблеми, що заважають розвитку ТНК в Україні

Джерело: складено за [59]

Узагальнимо все перелічене у вигляді SWOT-аналізу інвестиційного клімату для розвитку ТНК в Україні

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз інвестиційного клімату для розвитку ТНК в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
Потужний ресурсний потенціал (наявність ґрунтів, дешева робоча сила). Привабливе геополітичне положення. Відкритість і прозорість економіки для інших держав. Певний рівень довіри міжнародних організацій до України.	Високий рівень інфляції Корупція Тінізація економіки, іноземним і вітчизняним інвесторам важко отримати оперативну й об'єктивну інформацію про ринок. Недостатність державної підтримки.

Укладення міжнародних угод про заохочення і захист інвестицій, обмін інформації щодо нормативно-правових актів у сфері інвестиційної діяльності.	Ріст монополізації прибуткових галузей економіки. Відсутність довіри іноземних інвесторів до вітчизняних владних структур.
Можливості	Загрози
Мінімізація втручання органів виконавчої влади в господарську діяльність підприємств. Побудова стабільної та передбачуваної нормативно-правової бази. Забезпечення прозорості процедури прийняття рішень органами виконавчої влади. Ріст темпів розвитку споживчих галузей та сфери послуг. Залучення інвесторів, які мають довгострокові інтереси. Зниження податкового навантаження, оптимізація та підвищення прозорості адміністрування податків. Подолання бюрократизму і проявів корупції. Зміцнення банківської системи України. Стимулювання залучення інвестицій у наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Інтеграція до спільного ринку ЄС.	Імовірність втрати інвестицій і доходу від них. Відсутність дієвого механізму правового захисту інвесторів від боржників та недобросовісних партнерів. Значний адміністративний контроль і бюрократичні перешкоди. Нерозвиненість транспортної інфраструктури та значні недоліки у функціонуванні енергетичного комплексу. Відсутність конкурентних переваг при залученні іноземних інвестицій через високі ставки податків. Тяжкий фінансовий стан багатьох підприємств. Низька купівельна спроможність населення і фактор недовіри населення. Нестабільність економічної і податкової політики, її залежність від організаційних змін на урядовому рівні. Тривалі бойові дії та продовження повномасштабного вторгнення

Джерело: складено за [59]

Як бачимо, Україна має важливий внутрішній ринок, велику промисловість і сільське господарство, багату та диверсифіковану економіку, а також гарне географічне та політичне середовище, тому вона може бути одним із реципієнтів коштів ТНК. Наразі головним завданням регіону є залучення економіки ТНК та вжиття відповідних заходів щодо зміни інвестиційного середовища, адже найкращим чином Україна може отримати конкурентну перевагу за рахунок присутності на своїй території іноземних компаній.

Зупинимося детальніше на перевагах і недоліках діяльності ТНК в Україні. Почнемо з позитивного впливу ТНК на економіку України. На нашу думку, найважливіше – це збільшення прямих іноземних інвестицій, збільшення податків у бюджет, а отже, зростання економіки. Слід також враховувати, що це інновація, яка забезпечує сучасне виробництво, створюючи таким чином стійку економіку. З відкриттям представництва ТНК в нашій країні зменшиться

проблема безробіття, підвищиться добробут співробітників, а також топ-менеджери отримають інформацію про управління бізнесом.

З точки зору торговельних відносин, відкриття філій ТНК сприятиме поживленню внутрішньої торгівлі та насиченню ринку цінними товарами та послугами, а також сприятиме зміцненню зовнішньоторговельного співробітництва. Усе це допоможе створити гарний імідж влади.

Проте переваги діяльності ТНК мають і зворотний бік, окрім того, що національні виробники отримують доступ компаній до найвидатніших секторів економіки та лобіюють їх. У них є свої інтереси в ціновій політиці, головна проблема, на нашу думку, полягає в тому, що ТНК можуть використовувати старі технології для виробництва і продукти, які шкодять навколишньому середовищу нашої країни, не дотримуючись екологічних стандартів. Виходячи з вищезазначеної політики уряду України, вони повинні використовувати позитивні можливості для діяльності ТНК, а також мінімізувати негативні наслідки їхньої діяльності та зосередитися на національних пріоритетах розвитку. , а тому не повинні бути спрямовані на надання податкових пільг чи обмеження працевлаштування.

Реальні заходи, що покращать інвестиційний клімат в Україні і сприятимуть стимулюванню розвитку ТНК можуть бути визначені таким чином (Рис3.8):

Рис. 3.8. Реальні заходи, що покращать інвестиційний клімат в Україні і сприятимуть стимулюванню розвитку ТНК

Джерело: складено за [59]

Тому, щоб прискорити інвестиційну діяльність, ТНК повинні забезпечити чіткі, прозорі та прості процедури, які мають бути запроваджені в усіх регіонах та країнах. І через це, в першу чергу, влада має брати участь у створенні національних і регіональних стратегій розвитку, на які впливатимуть дослідження та координація державних служб для забезпечення того, що економіка потрібна в цей час. Органами управління є муніципалітети. На мою думку, щоб уникнути впливу монополії, регулювати закони та інші адміністративні заходи уряду, уряд повинен прийняти відповідні закони, які обмежуватимуть діяльність ТНК і спрямовуватимуть її на важливі сфери влади.

Водночас українські компанії повинні співпрацювати з іноземними ТНК не лише як джерело дешевого обладнання чи додаткових технологій, а й використовувати переваги залучення іноземних інвестицій для розвитку своїх технологій. Я вважаю, що корисно застосувати інший підхід до залучення ПІІ від ТНК. Об'єктами іноземних інвестицій можуть бути всі компанії та галузі, включаючи сферу послуг.

Пріоритетами іноземного інвестування ТНК є виробництво нової техніки та нового обладнання, виробництво продукції на експорт, що відповідає міжнародним стандартам, технології ресурсозбереження, виробництво машин і обладнання для різних галузей національної економіки. ТНК-інвестори повинні очікувати податкових пільг для цього пункту. До іноземних інвестицій рекомендується включати різноманітні промислові та сервісні підприємства, які можуть виробляти самі та виробляти конкурентоспроможну продукцію в «заборонених» зонах. З цієї причини політика іноземних інвестицій передбачає різноманітні обмеження та квоти.

До «заборонених» об'єктів іноземного інвестування слід віднести підприємства, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України. «Допустимими» статтями коштів ТНК є компанії, діяльність яких безпосередньо не пов'язана зі зміцненням національної безпеки, але пов'язана з використанням іноземного капіталу та нових технологій, що забезпечують успіх їхньої роботи. Тому Україні слід створити власні методи у сфері залучення іноземного капіталу в ТНК, акцентуючи увагу на доцільності економічного розвитку. Також необхідно поєднати силу держави та національних коштів, а не іноземних інвесторів. Іноземний капітал може надати додатковий капітал для створення компаній чи інших галузей, на які не впливають місцеві інвестори, але які відіграють важливу роль в економіці України та сприяють ринковій співпраці в країні. наявність державної політики, яка ефективно керує процесом).

Отже, головними проблемами в розвитку інвестиційної діяльності ТНК є (Рис.3.9):

Головні проблеми розвитку інвестиційної діяльності ТНК в Україні	неврівноваженість правової бази,
	суттєвий податковий тиск податкових органів,
	велика ступінь бюрократії та корумпованості відповідальних осіб,
	малий платоспроможний попит населення України,
	невелика транспарентність (прозорість) приватизаційного процесу,
	неефективно працююча судова влада,
	нерозвинутість страхового та фондового ринку тощо.

Рис. 3.9. Головні проблеми розвитку інвестиційної діяльності ТНК в Україні

Джерело: складено за [60]

Майбутній план розвитку діяльності ТНК в Україні тісно пов'язаний з розвитком української економіки та перспективами України щодо впровадження позитивних макроекономічних реформ в країні. Власне, сама здатність здійснити серйозні зміни в Україні залежить від її глобальної перспективи, яка стане важливим аргументом для просування діяльності ТНК в Україні. План дій уряду має передбачати структуровану та визначену нормативно-правову базу, яка має включати систему стимулювання привабливості іноземних ТНК та систему обмеження негативних наслідків транснаціоналізації.

Однак одним із найбільших викликів для ТНК не лише харчової промисловості стала пандемія COVID-19, яка мала значний вплив на прямі іноземні інвестиції до 2020 року. Реалізація поточних інвестиційних проектів та розвиток нових проектів затрималась, а це генерує іноземну валюту, це значна частина рефінансування в країні перебування. У результаті глобальні ПІІ скоротились на 40% у 2020 році, згідно з прогнозами, ПІІ повинні були почати повертатися в 2022 році, але вторгнення в Україну почалося саме у цей час.

Залучення ТНК в економіку України, а також оптимізація розподілу прямих іноземних інвестицій за різними видами економічної діяльності можливо

тільки за умови покращення інвестиційного клімату в країні. Комплекс заходів для вирішення представленого завдання повинен включати (Таблиця 3.2):

Таблиця 3.2

Заходи для стимулювання ПІІ ТНК в харчову промисловість України

Заходи	Характеристика
1) Подолання бюрократичних бар'єрів та корупції, що дозволить забезпечити чітке правове поле інвестиційної діяльності.	Відповідність законодавства України сучасним нормам світової економіки у сфері інвестицій, зрозумілість законодавства та дотримання його норм сприятиме покращенню інвестиційного клімату і, як наслідок, зростанню обсягів прямих іноземних інвестицій.
2) Впровадження податкових та митних пільг, дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик.	Зазначені заходи дозволять не тільки залучити додаткові іноземні інвестиції, але й стимулюватимуть іноземні компанії на розвивати пріоритетні для української економіки види економічної діяльності. Поряд з цим існує необхідність у створенні таких умов, які б не обмежували можливості вітчизняних виробників у наслідок отримання певних преференцій іноземними компаніями.
3) Макроекономічна та політична стабільність	позитивно вплине на імідж України як інвестиційно привабливої країни.
4) Підвищення рівня життя населення в Україні	призведе до зростання попиту на товари і послуги міжнародних компаній та спонукатиме їх розвивати промислові підприємства на території країни.

Джерело: складено за [60]

У 2012 р. Україна почала процес перегляду умов членства в СОТ. Апелюючи до 28-ї статті ГАТТ, яка дозволяє всім країнам-членам цієї організації раз на три роки ініціювати перегляд імпортного мита, Уряд України підготував список з 371 товарної позиції. Основною метою зазначених заходів є захист вітчизняних підприємств в умовах інтеграції країни до світової економіки.

У сучасному світі уряди змушені стимулювати підприємців створювати власні транснаціональні структури, інтегруючись в українську економіку. Найкращі практики створення міжнародних компаній існують у Китаї, Індії та інших країнах. Це допомагає переконатися, що місцевий капітал здатний протистояти конкуренції з боку іноземних компаній. Якщо в країні будуть розроблені вимоги щодо створення потужного фінансово-промислового кластера, порівнянного з ними. конкурентоспроможна на міжнародному рівні і може вести активну зовнішньоекономічну політику.

Висновки до Розділу 3

У зв'язку з війною росії проти України слід відмітити сильне загострення проблем бізнес-стратегії та постійного розвитку представництв, філій та дочірніх компаній міжнародних ТНК на території України. ТНК, що залишаються та працюють на території України, стикаються з проблемами, що пов'язані з логістичними витратами, необхідністю підтримки КРІ, ризиками діяльності. Важливим для підтримки діяльності ТНК є ті заходи, що впроваджуються в рамках подальшої інтеграції України до ЄС.

Після того, як війська РФ заблокували українські порти, країна фізично не може вивезти великі обсяги продукції на експорт. Тому важливо знайти стимули для запровадження переробки в Україні. Уряд має намір зменшити фізичні обсяги сировинного експорту, але не втратити обсяги експортної виручки. Тому зараз фокусується на глибокій переробці. Для цього зараз, під час війни, він видає гранти в різних секторах економіки на умовах співфінансування в пропорції 20 на 80, тобто бізнес вкладає 20% своїх коштів, а 80% додає держава. Також зараз іде діалог про введення мита на експорт сировини аби стимулювати глибоку переробку в Україні.

Щоб прискорити інвестиційну діяльність, ТНК повинні забезпечити чіткі, прозорі та прості процедури, які мають бути запроваджені в усіх регіонах та країнах. І через це, в першу чергу, влада має брати участь у створенні національних і регіональних стратегій розвитку, на які впливатимуть дослідження та координація державних служб для забезпечення того, що економіка потрібна в цей час. Залучення ТНК в економіку України, а також оптимізація розподілу прямих іноземних інвестицій за різними видами економічної діяльності можливо тільки за умови покращення інвестиційного клімату в країні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, після проведення у кваліфікаційній роботі дослідження, можна зробити такі висновки.

Проведення аналізу характеристик транснаціональних корпорацій (ТНК) дає нам можливість визначити, що основною їхньою рисою є міжнародний спрямований характер функціонування та використання капіталу. Ця особливість відкриває двері для залучення іноземних інвестицій у державу. Крім того, інші важливі аспекти, такі як великий матеріальний та фінансовий потенціал, можливість спрямовувати значні кошти на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи, а також висока самостійність управління власним капіталом, грають ключову роль у їхньому успіху. Транснаціональна корпорація (ТНК) включає головну холдинг-компанію та контрольовані закордонні підприємства. Країна базування - це країна, де розташована штаб-квартира або головна компанія ТНК. Країна-господар – це країна, в якій розташовані контрольовані підприємства ТНК. Закордонні контрольовані підприємства (закордонний філіал) - це внутрішньо або зовнішньо юридично зареєстровані підприємства, в яких інвестор із іншої країни володіє капіталом і має значний економічний інтерес у довгостроковому управлінні.

Головне занепокоєння щодо ТНК – це їх мобільний характер. Логічне, що вони прагнуть засновувати дочірні компанії в країнах, де умови є найбільш сприятливими для їхньої діяльності. Більше того, у їхніх переговорах з урядом приймаючої країни їхня здатність забрати та виїхати надає їм великий вплив на держави, залежні від робочих місць, які вони надають. Між тим, продукти, виробничі процеси та методи управління ТНК, як правило, наближені до передового міжнародного досвіду та постійно вдосконалюються; загальний рівень продуктивності факторів вищі порівняно з місцевими фірмами в країнах, що розвиваються. Те саме стосується інших критеріїв ефективності, таких як якість продукції, здатність генерувати технологічні інновації тощо.

Глобалізація розглядається як ще один фактор, який сприяє реконструкції агропродовольчого сектору, з позитивним внеском у безпечність харчових продуктів, але також має негативні наслідки, такі як стандартизація моделей харчування що може вплинути на здоров'я, сегментацію, переміщення різних етапів виробництва, існування глобальних ланцюгів, які можуть вплинути на відстежуваність харчових продуктів, залежність агропродовольчого сектору від сектору розподілу. Збільшення попиту на агропродовольчу продукцію також сприяло розвитку агропромислових підприємств, що спостерігається переважно в країнах, що розвиваються. Процес агроіндустріалізації породжено вимогами споживачів, технічним прогресом, лібералізацією торгівлі сільськогосподарською продукцією або лібералізації руху капіталу.

Транснаціональні компанії стали важливими гравцями на агропродовольчому ринку, а прямі іноземні інвестиції не лише фінансують сільське господарство з країн, що розвиваються, але й забезпечують передачу технологій, ноу-хау, стандарти якості, прямий вплив на безпечність харчових продуктів, ринки збуту готової продукції та місцеву зайнятість. Однак на створення цих позитивних ефектів в економіці приймаючих країн особливо впливає здатність цих країн поглинати матеріальні та нематеріальні ресурси, які пропонують транснаціональні компанії, що залежить від реакції та участі робочої сили та органів державної влади в приймаючій країні.

В системі промисловості України харчова промисловість є однією з найбільших галузей, це складна виробнича система, яка включає понад 20 галузей, які виробляють продукти харчування, до яких належать цукор, борошно та крупи, олія та жири, хліб, вино, овочеві консерви, риба, молоко, м'ясо, вино, солодощі, промисловість, тютюн тощо.

Слід сказати, що галузь важлива для експортної спрямованості України, відзначимо що 1/3 товарного експорту з нашої країни формують зернові та олійні культури. Нарощування їх перероблення на українських підприємствах або філіях ТНК, що працюють в країні, є визначальним чинником для збільшення валютних надходжень і економічної безпеки загалом. Аналіз експортних

показників свідчить, що загалом перероблена харчова продукція (зокрема олія та борошно) в 9 разів менше за тоннажем експорту і формує в два рази меншу частину його вартості (від 15,2 % до 32,6 %) у структурі товарного експорту України проти відповідної сировинної. Зокрема, у кілька разів порівняно з відповідною сировиною в середньому зростає вартість тони експорту у виробництвах м'ясної (в 1,5 рази), молочної (у 3,2 рази), плодоовочевої (в 1,4 рази) продукції, а також олії (у 2,6 рази) та кондитерських виробів з цукру (у 2,5 рази).

Після отримання незалежності, ТНК розглядали Україну як великий ринок для своїх товарів та послуг, а також як джерело дешевої робочої сили та природних ресурсів. Їхнє зацікавлення у входженні в українську економіку зумовлене також низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що має корені у специфіці функціонування підприємств у часи СРСР. На сучасному етапі в Україні діють впливові транснаціональні корпорації, чия активність має значний вплив на економіку України.

За даними рейтингового переліку, наданому у міжнародному журналі «Financial times», найбільш крупними ТНК на території України є наступні ТНК. **Nestle** (материнська компанія знаходиться у Швейцарії). Хронологія діяльності Nestlé в нашій країні розпочалася у грудні 1994 року, коли відбулося відкриття у м. Київ представництво корпорації Societe pour l'Exportation des Produits Nestlé S.A. На сьогоднішній день у портфоліо компанії входять торгові марки NESCAFÉ, Nesquik, Coffee-mate, Nuts, KitKat, Lion, Purina, Gerber, „Світоч”, „Торчин” та „Мівіна”, які популярні серед українських споживачів. Загальний обсяг продажів корпорації в Україні за 2016-2021 роки склав 16,2 млрд швейцарських франків, органічне зростання склало 2,0%, реальне внутрішнє зростання на ринку України 2,7%; операційний прибуток показав зростання на 16,7%, основні виробництва корпорації розташовано на Заході країни, тому що таким чином компанії простіше організувати логістичні процеси та скоротити транспортні витрати через близькість кордонів з країнами ЄС. **Puratos Group** – бельгійська ТНК, яка у 2020 році відсвяткувала 100 років діяльності, досягнувши

обороту в 2 мільярди євро. Український підрозділ ТНК імпортує сировину та компоненти на українську філію, потім займається переробкою продуктів та їх розфасовкою і продає для української хлібобулочної та кондитерської промисловості свої продукти. Валову частку у збільшенні обсягів імпорту займають поліпшувачі та мікси для хлібобулочних виробів, хоча вона й скоротилась до 38% (з 50% у 2019 році). Компанія **PepsiCo** є одним з найбільших в Україні виробників продуктів харчування та напоїв. один із лідерів українського ринку харчових продуктів та напоїв. за розміром доходів серед 3-х основних представників ринку напоїв та снєків в Україні PepsiCo є компанією-лідером із доходом у розмірі 6564 млн грн. Компанія «**Кока-Кола Беверіджиз Україна**» є частиною ТНК Coca-Cola HBC Group, яка є другим у світі та самим великим у регіоні Європа ботлером «КокаКола». **Unilever** – один із провідних світових постачальників косметики, засобів особистої гігієни, догляду за оселею, продуктів харчування та морозива з продажами у понад 190 країнах і продуктами, якими щодня користуються 3,4 мільярда людей.

Можна зазначити, що активізація діяльності ТНК стимулює позитивні зрушення відносно функціонування економіки України, до яких відноситься концентрація інвестиційних ресурсів в пріоритетних напрямках економічного розвитку в умовах, коли інвестиційні можливості самої України є обмеженими можливостями державного бюджету; більш активне забезпечення фінансовими ресурсами промисловості та наукових і технологічних розробок, прискорення темпів науково-технічного розвитку та прогресу; посилення експортного потенціалу української економіки й міжнародної конкурентоздатності товарів; демонополізація продуктових ринків; прогресивні структурні зміни у комплексі народного господарства; розвиток коопераційних зв'язків та конкурентного економічного середовища.

Розвиток та функціонування підрозділів ТНК призводить до зростання кількості робочих місць як на самих підприємствах, що є підрозділами ТНК, так і опосередковано, тому що зростають робочі місця на підприємствах, які працюють у кооперації з ТНК; збільшення показників експорту, впровадження

сучасних іноземних технологій, покращення якості товарів; покращення умов для внутрішніх постачальників, підвищення рівня кваліфікації місцевих робітників, збільшення інвестиційно привабливості та конкурентоспроможності національної економіки.

У зв'язку з війною росії проти України слід відмітити сильне загострення проблем бізнес-стратегії та постійного розвитку представництв, філій та дочірніх компаній міжнародних ТНК на території України. ТНК, що залишаються та працюють на території України, стикаються з проблемами, що пов'язані з логістичними витратами, необхідністю підтримки КРІ, ризиками діяльності.

Важливим для підтримки діяльності ТНК є ті заходи, що впроваджуються в рамках подальшої інтеграції України до ЄС. Реалізація євроінтеграційних перетворень у промисловості поряд з реформами в цій сфері за іншими напрямками відкрила шлях до початку офіційних переговорів з Україною про приєднання до ЄС – на основі представленого Єврокомісією 8.11.2023 щорічного звіту про розширення. Після того, як війська рф заблокували українські порти, країна фізично не може вивезти великі обсяги продукції на експорт. Тому важливо знайти стимули для запровадження переробки в Україні. Уряд має намір зменшити фізичні обсяги сировинного експорту, але не втратити обсяги експортної виручки. Тому зараз фокусується на глибокій переробці. Для цього зараз, під час війни, він видає гранти в різних секторах економіки на умовах співфінансування в пропорції 20 на 80, тобто бізнес вкладає 20% своїх коштів, а 80% додає держава. Також зараз іде діалог про введення мита на експорт сировини аби стимулювати глибоку переробку в Україні.

Україна має важливий внутрішній ринок, велику промисловість і сільське господарство, багату та диверсифіковану економіку, а також гарне географічне та політичне середовище, тому вона може бути одним із реципієнтів коштів ТНК. Наразі головним завданням регіону є залучення економіки ТНК та вжиття відповідних заходів щодо зміни інвестиційного середовища, адже найкращим чином Україна може отримати конкурентну перевагу за рахунок присутності на своїй території іноземних компаній.

Щоб прискорити інвестиційну діяльність, ТНК повинні забезпечити чіткі, прозорі та прості процедури, які мають бути запроваджені в усіх регіонах та країнах. І через це, в першу чергу, влада має брати участь у створенні національних і регіональних стратегій розвитку, на які впливатимуть дослідження та координація державних служб для забезпечення того, що економіка потрібна в цей час. Залучення ТНК в економіку України, а також оптимізація розподілу прямих іноземних інвестицій за різними видами економічної діяльності можливо тільки за умови покращення інвестиційного клімату в країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ, 2015. 488 с.
2. Карамбович І.М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
3. Рокоча В. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / В.Рокоча, О.Плотніков, В.Новицький та ін. - К.: Таксон, 2001. – 304 с.
4. Крупнейшие ТНК в мире [Електронний ресурс] / А. Пучков // Slideshare. Режим доступа: <http://www.slideshare.net/AlexeyPuchkov/ss11875759>
5. Самофалов В. Глобальний виклик транснаціональних корпорацій / В. Самофалов // Дзеркало тижня. Україна. – 2019. - №7. – С.14-17
6. The influence of TNCs on the economies of developing countries. International business. – NY. : Dryden Press, 2005. – 31 p.
7. Rjoub, H., Aga, M., Abu Alrub, A., & Bein, M. (2017). Financial reforms and determinants of FDI: evidence from landlocked countries in Sub-Saharan Africa. *Economies*, 5 (1), 1. <https://doi.org/10.3390/economies5010001>
8. Pandey, V., Vidal, N., Panwar, R., & Nafees, L. (2019). Characterization of Sustainability Leaders and Laggards in the Global Food Industry. *Sustainability*, 11 (18), 5072. <https://doi.org/10.3390/su11185072>
9. Ene, C., Voica, M. C., & Panait, M. (2017). Green Investments and Food Security: Opportunities and Future Directions in the Context of Sustainable Development. In *Measuring Sustainable Development and Green Investments in Contemporary Economies* (pp. 163-200). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2081-8.ch007>
10. Транснаціональні корпорації – невлімові злодії. URL: <http://politcom.org.ua>
11. Societas Europaea); Global Enterprise Mobility Alliance (GEMA) тощо (Chaudhuri, S., & Banerjee, D. (2010). FDI in agricultural land, welfare and unemployment in a developing economy. *Research in Economics*, 64 (4), 229-239. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2010.05.002>

12. Matkovski, B., Koviljko, L., & Zekić, S. (2017). The foreign trade liberalization and export of agri-food products of Serbia. *Agricultural Economics*, 63 (7), 331-345. <https://doi.org/10.17221/345/2015-AGRICECON>
13. Friedmann, Harriet and Philip McMichael. 1989. "Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present." *Sociologia Ruralis* 29(2): 93-117
14. Arato, M., Speelman, S., & Van Huylenbroeck, G. (2016). Corporate Social Responsibility applied for rural development: An empirical analysis of firms from the American continent. *Sustainability*, 8 (1), 102. <https://doi.org/10.3390/su8010102>
15. Rjoub, H., Aga, M., Abu Alrub, A., & Bein, M. (2017). Financial reforms and determinants of FDI: evidence from landlocked countries in Sub-Saharan Africa. *Economies*, 5 (1), 1. <https://doi.org/10.3390/economies5010001>
16. Santangelo, G. D. (2018). The impact of FDI in land in agriculture in developing countries on host country food security. *Journal of World Business*, 53 (1), 75-84. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2017.07.006>
17. Yao, H., Alhussam, M. I., Abu Risha, O., & Memon, B. A. (2020). Analyzing the Relationship between Agricultural FDI and Food Security: Evidence from Belt and Road Countries. *Sustainability*, 12 (7), 2906. <https://doi.org/10.3390/su12072906>
18. Sodano, V. (2019). Innovation Trajectories and Sustainability in the Food System. *Sustainability*, 11 (5), 1271. <https://doi.org/10.3390/su11051271>
19. Grubor, A., Milicevic, N., & Djokic, N. (2018). Serbian organic food consumer research and bioeconomy development. *Sustainability*, 10 (12), 4820. <https://doi.org/10.3390/su10124820>
20. Borsellino, V., Schimmenti, E., & El Bilali, H. (2020). Agri-Food Markets towards Sustainable Patterns. *Sustainability*, 12 (6), 2193. <https://doi.org/10.3390/su12062193>
21. Martin, W. (2019). Economic growth, convergence, and agricultural economics. *Agricultural Economics*, 50, 7-27. <https://doi.org/10.1111/agec.12528>

- 22.Slimane, M. B., Huchet-Bourdon, M., & Zitouna, H. (2016). The role of sectoral FDI in promoting agricultural production and improving food security. *International economics*, 145, 50-65.
<https://doi.org/10.1016/j.inteco.2015.06.001>
- 23.Maertens, M., & Fabry, A. (2019). Creating more and better jobs in global value chains. In *The Future of Work in Agriculture Conference*, (pp. 1-24) Washington DC
- 24.FAOSTAT, Foreign Direct Investment (FDI), Retrieved March 12, 2020 from:
<http://www.fao.org/faostat/en/#data/FDI/visualize>
- 25.UNCTAD (2019). *World Investment Report: Annex Tables*, Retrieved March 12, 2020 from:
<https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>
- 26.Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL :
<http://minagro.gov.ua/>.
- 27.Пашнюк Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку. *Економічний часопис – XXI*. 2012. № 9-10. С. 60–63.
- 28.Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. *Економіка АПК*. 2014. № 7 .С. 46–52.
- 29.Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні : монографія. Київ : Профі, 2008. 627 с.
- 30.Candy Industry's Global Top 100 Candy Companies Lists [Електронний ресурс] // Candy Industry Magazine. Режим доступу: <https://www.candyindustry.com/GlobalTop100CandyCompanies>
- 31.200 найбільших компаній. Рейтинги – Forbes Україна. URL:
<http://forbts.ua/ratings/>
- 32.Стан та перспективи розвитку промислового перероблення сировинних ресурсів в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень.

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-promyslovoho-pereroblennya-syrovynnykh>

- 33.Карамбович І.М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
- 34.100 найбільших компаній України 2021. Рейтинги Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/>
- 35.Nestle Annual Report 2018 [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу: <https://www.nestle.com/sites/>
- 36.Nestle в Україні. Створення спільних цінностей – Режим доступу: https://www.nestle.ua/asset-library/documents/socialreport_2022_31.08_screen.pdf
- 37.Офіційний сайт Nestle в Україні – Режим доступу: <https://www.nestle.ua/csv/csv-report-2019-2020/nestle-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96>
- 38.Офіційна звітність Nestle в Україні – Режим доступу: <https://www.nestle.ua/sites/g/files/pydnoa316/files/2023.pdf>
- 39.Офіційний сайт ТОВ «Пуратос Україна» – Режим доступу: <https://www.puratos.com.ua/uk>
- 40.Внутрішня звітність ТОВ «Пуратос Україна»]
- 41.Офіційний сайт PepsiCo в Україні – Режим доступу: <https://www.pepsico.ua/who-we-are/pepsico-in-ukraine>
- 42.Офіційний сайт Coca-Cola HBC Ukraine&Moldova [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.coca-colahellenic.com/ua>.
- 43.Корпоратизація аграрного сектора економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2020. 205 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>
- 44.Офіційний сайт “Юнілівер Україна” – Режим доступу: <https://www.unilever.ua/our-company/>
- 45.Харчова промисловість: апетит хороший, але є над чим працювати. Дзеркало тижня. 12 жовтня, 2022 – Режим доступу:

<https://zn.ua/ukr/macrolevel/kharchova-promislovist-apetit-khoroshij-ale-je-nad-chim-pratsjuvati.html>

46. Міжнародні спонсори війни – Режим доступу:

<https://sanctions.nazk.gov.ua/boycott/>

47. Юнілевер виділяє 2 мільйони євро на медичну допомогу постраждалим від війни – Режим доступу:

<https://eba.com.ua/unilever-vydilyaye-2-miljony-yevro-na-medychnu-dopomogu-postrazhdalym-vid-vijny-ukrayintsyam/>

48. Ініціативи Пуратос в Україні під час війни – Режим доступу:

https://www.puratos.com.ua/uk/about-puratos/puratos_ukraine_bakery_industry_renovation_fund

49. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

50. Македон В.В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України [Електронний ресурс].

Режим доступу:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2012_1_1/25.pdf

51. Бізнес у воєнний час : як змінилося законодавство. Економічна правда.

2020. №3. – Режим доступу:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/>

52. Виговський І. Як працюють різні галузі та компанії в умовах війни. Цензор.

2022. 13 квітня. – Режим доступу: <https://censor.net/ua/r3333557>

53. Україна та Угода про асоціацію, 2014–2022, моніторинг виконання. –

Режим доступу: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/final_report_aa_ucep_2023_ukr.pdf

54. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 15.04.2023 №

2811-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

55. Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX. –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

56. Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» від 01.12.2022 № 2804-IX (вводиться в дію 29.06.2024). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>
57. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» від 01.12.2022 №2805-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text>
58. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Кабмін розширив кредитування для аграріїв: веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/kabmin-rozshiriv-kredituvannya-dlya-agrariyiv>
59. Новойтенко І.В. Перспективи розвитку харчової промисловості в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 11. С. 454—460.
60. Семененко О.Г. Аналіз розвитку харчової промисловості України. Економіка та управління. Економічний вісник університету ім. Г. Сковороди. 2017. Вип. № 33/1. С. 168—182.